

บทที่ ๑

พื้นฐานการเรียกค่าเสียหายอันเนื่องมาจากการผิดสัญญา

๑.๑ ค่าเสียหาย

สิทธิเรียกค่าเสียหายเป็นทางแก้ทางหนึ่งที่ถูกกฎหมายได้บัญญัติไว้สำหรับเจ้าหนี้ดังที่กล่าวมาแล้ว ก็มาถึงปัญหาว่ากรณีที่เจ้าหนี้มิได้รับชำระหนี้จากลูกหนี้นั้น จะมีสิทธิเรียกเอาค่าเสียหายเสมอไปหรือไม่ หรือมีมูลฐานในการเรียกค่าเสียหายอย่างไรหรือไม่ โดยล้าพังแต่การไม่ชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ให้ต้องตามวัตถุประสงค์แห่งมูลหนี้แต่เพียงอย่างเดียว จะก่อให้เกิดสิทธิแก่เจ้าหนี้ที่จะเรียกร้องค่าเสียหายได้เลยหรือไม่ ปัญหาดังกล่าวนี้อธิบายได้ว่าการเรียกเอาค่าเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ นั้น เป็นการเรียกเอาเพื่อชดเชยความเสียหายไว้แก่เจ้าหนี้ ซึ่งได้รับความเสียหายจากการที่ลูกหนี้มิได้ปฏิบัติตามชำระหนี้ให้สมบูรณ์ตามมูลหนี้และเพื่อที่จะทำให้เจ้าหนี้ได้รับประโยชน์เช่นเดียวกับที่มีการชำระหนี้โดยสมบูรณ์

๑.๑.๑ มูลฐานในการเรียกค่าเสียหาย

๑. ต้องมีการไม่ชำระหนี้

มาตรา ๒๒๒ วรรคแรก บัญญัติว่า "การเรียกค่าเสียหายนั้น ได้แก่ เรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายเช่นที่ตามปกติย่อมเกิดขึ้นแต่การไม่ชำระหนี้"

มาตราดังกล่าว ได้บัญญัติหลักเกณฑ์สำคัญในการเรียก

เอาค่าสินไหมทดแทน คือ ต้องมีการไม่ชำระหนี้ การไม่ชำระหนี้รวมความตลอดถึง การชำระหนี้โดยไม่ถูกต้องตามความประสงค์อันแท้จริงแห่งหนี้ คือ ชำระหนี้ล่าช้า ผิดเวลา ผิดสถานที่ หรือผิดทรัพย์สินซึ่งเป็นวัตถุแห่งหนี้^๑ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การชำระหนี้ผิดความประสงค์แห่งหนี้อย่างใด ๆ นับว่า เป็นการไม่ชำระหนี้ทำให้เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนได้ทั้งนั้น

๒. ต้องมีพฤติการณ์ที่จะโทษลูกหนี้ได้

การไม่ชำระหนี้ของลูกหนี้จะเป็นเหตุให้เจ้าหนี้เรียกค่าสินไหมทดแทนได้นั้นจะต้องเกิดจากพฤติการณ์ที่ลูกหนี้จะต้องรับผิดชอบ ทั้งนี้ก็เพราะว่าในกรณีชำระหนี้ล่าช้า หากเป็นพฤติการณ์ที่ลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบ เช่น น้ำท่วมทำให้ทางคมนาคมตัดขาดจึงไม่สามารถชำระหนี้ภายในกำหนดได้ ลูกหนี้นี้ย่อมได้รับยกเว้นตามมาตรา ๒๐๔ เจ้าหนี้จะเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนการชำระหนี้ล่าช้าไม่ได้ หรือในกรณีการชำระหนี้ได้กลายเป็นหนี้วิสัยโดยพฤติการณ์ที่จะโทษลูกหนี้ไม่ได้ตามมาตรา ๒๐๕* ลูกหนี้นี้ย่อมได้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ไปทีเดียว ทำให้เจ้าหนี้ไม่อาจเรียกค่าสินไหมทดแทนการไม่ชำระหนี้ดังกล่าวได้

^๑ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ เล่ม ๒ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๔๒๗), หน้า ๖๒๗.

* ต้องเป็นพฤติการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังได้ก่อนนี้ เพราะถ้าพฤติการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นก่อนก่อนนี้แล้ว จะทำให้นิติกรรมนั้นมีวัตถุประสงค์เป็นการพ้นวิสัย ทำให้ตกเป็นโมฆะตามมาตรา ๑๑๓

แต่สำหรับการชำระหนี้ที่เป็นพันธวิสัยโดยพฤติการณ์ที่
 ลูกหนี้ต้องรับผิดชอบตามมาตรา ๒๑๘ ซึ่งบัญญัติให้ลูกหนี้จะต้องรับผิดชอบใช้ค่า
 ลินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ อัน
 แสดงว่า ตามหลักกฎหมายไทยถือว่า ถ้าการชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัยโดย
 พฤติการณ์ที่ลูกหนี้ต้องรับผิดชอบมีผลเสมือนหนึ่งว่า ลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตามชำระหนี้
 และต้องรับผิดชอบใช้ค่าลินไหมทดแทนเช่นเดียวกับการไม่ชำระหนี้ ซึ่งหลัก
 ดังกล่าวนี้อีกเช่นเดียวกับกฎหมาย Common Law¹ ซึ่งถือว่าลูกหนี้ต้อง
 รับผิดชอบในการชำระหนี้ที่กลายเป็นพันธวิสัย ถ้าการพันธวิสัยนั้นลูกหนี้เป็นฝ่ายผิด
 และถึงแม้ว่า ลูกหนี้จะยังเต็มใจที่จะปฏิบัติตามชำระหนี้ที่เป็นพันธวิสัยโดยที่เขา
 ไม่ได้เป็นฝ่ายผิดแล้ว กฎหมายก็คงไม่ให้เรารับผิดชอบในพฤติการณ์เช่นนั้น (หลัก
 เดียวกับมาตรา ๒๑๕)

เหตุอันลูกหนี้ต้องรับผิดชอบนั้น แม้จะเป็นเหตุที่ไม่ใช่
 ความผิดของตัวลูกหนี้เอง หากเป็นความผิดของตัวแทนหรือบุคคลซึ่งลูกหนี้ใช้ใน
 การชำระหนี้ ก็ยังนับว่าเป็นเหตุซึ่งลูกหนี้ต้องรับผิดชอบ ตามความในมาตรา
 ๒๒๐ ซึ่งเป็นผลของหลักที่ว่าใครทำการโดยอาศัยผู้อื่น ถือเสมือนว่าได้ทำ
 การนั้นด้วยตนเอง (Qui facit per alium facit per se)²

๓. ต้องมีการเสียหาย

¹ Murray, Jr., John Edward, Grismore on Contracts (The Bobbs. Merrill Company, Inc, 1965), p. 281.

² เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. เรื่องเดิม, หน้า ๖๒๒.

การที่ลูกหนี้เป็นฝ่ายผิดไม่ชำระหนี้ นั้น ต้องทำให้เกิดความเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นแก่เจ้าหนี้ ถ้าไม่มีความเสียหายก็ฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนอะไรไม่ได้ ข้อนี้จะเห็นได้จากมาตรา ๒๒๒ วรรคแรกนั่นเอง^๑ โดยความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ เป็นข้อเท็จจริงที่ต้องพิสูจน์กันมากน้อยเท่าใดแล้วแต่จะพิสูจน์ได้ หรือทำให้ปรากฏแก่ศาลในการพิจารณา คือไม่หมายความว่า จะต้องนำพยานหลักฐานมาแสดงถึงความเสียหายเสมอไป บางทีอาจปรากฏเห็นความเสียหายได้ตามพฤติการณ์ หลักสำคัญมีว่าเสียหายเท่าใดก็ขอค่าสินไหมทดแทนได้เท่านั้น นอกจากนั้นออกไป เมื่อไม่เสียหายก็เรียกเอาค่าสินไหมทดแทนไม่ได้

๑.๑.๒ ขอบเขตของค่าเสียหาย

ในเรื่องการชดเชยค่าเสียหาย มีจุดประสงค์ให้เจ้าหนี้ได้กลับสู่ฐานะ หรือมีผลประโยชน์เหมือนดังว่า ได้มีการชำระหนี้กันแล้ว ในการศึกษาถึงขอบเขตของค่าเสียหาย จึงควรได้ทำความเข้าใจในเรื่องทฤษฎีความรับผิดในผลของความเสียหายก่อน เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจเรื่องขอบเขตของค่าเสียหายต่อไป

๑.๒.๒.๑ ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดในความเสียหาย

^๑ จี๊ด เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะนิติกรรมและหนี้ (กรุงเทพมหานคร : เอร่าวิถ์การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๓๖๖.

การเรียกค่าสินไหมทดแทนที่เจ้าหนี้จะเรียก
เอาจากลูกหนี้ได้นั้น ต้องเป็นค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายอันเกิดแต่การ
ไม่ชำระหนี้ ซึ่งหมายถึงกฎหมายมุ่งหมายที่จะให้เจ้าหนี้ได้รับความเสียหายได้
รับผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจให้อยู่ในสถานะที่เขาจะพึงได้รับ ถ้ามีการ
ชำระหนี้โดยถูกต้องสมบูรณ์ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ใกล้เคียงกัน เพื่อที่จะ
บรรเทาความเสียหายที่ได้รับให้หมดไป หรือให้เหลือน้อยที่สุด นอกจากนี้ค่า
สินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายที่เจ้าหนี้จะพึงได้รับการชดเชยจากลูกหนี้ผู้ผิดสัญญา
นอกจากจะบรรเทาความเสียหายที่เจ้าหนี้ได้รับแล้วยังรวมถึงประโยชน์ หรือ
กำไรซึ่งเจ้าหนี้จะพึงได้รับหากลูกหนี้ปฏิบัติตามการชำระหนี้โดยถูกต้องสมบูรณ์¹

หลักการกำหนดค่าสินไหมทดแทนความเสียหาย
อันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ด้วยค่าสินไหมนั้น โดยทั่วไปพึงเอาค่าสินไหมทดแทน
ได้เพื่อให้เจ้าหนี้ได้อยู่ในสถานะเหมือนอย่างว่า ลูกหนี้ได้ชำระหนี้ให้ถูกต้อง
ครบถ้วนทุกอย่างแล้ว เป็นการให้เจ้าหนี้ได้เงินค่าสินไหมทดแทนการที่ไม่ได้
รับชำระหนี้จากลูกหนี้ (L'execution par equivalent) หรืออีกนัยหนึ่ง
ถ้าการชำระหนี้จะพึงอำนวยผลให้เจ้าหนี้ได้รับประโยชน์อย่างใด หากไม่
ชำระหนี้ทำให้เจ้าหนี้ต้องเสียหายขาดประโยชน์นั้นไป เงินค่าสินไหมทดแทนจะ
ทำหน้าที่อุดช่องโหว่ทดแทนให้ มิฉะนั้นเจ้าหนี้ต้องเสียหายขาดประโยชน์ดังนั้น
ซึ่งหลักดังกล่าวถือว่ค่าเสียหายฐานผิดสัญญา บังคับให้เหมือนดังว่าได้มีการ

¹ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. เรื่องเดิม, หน้า ๖๔๔.

ปฏิบัติตามสัญญาครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว^๑ และโดยที่กฎหมายมีเจตนารมณ์ในการ
ชดเชยค่าเสียหายอันเกิดจากการไม่ชำระหนี้ดังกล่าวมาแล้ว ประมวลกฎหมาย
แพ่งและพาณิชย์จึงบัญญัติมาตรา ๒๒๒ เป็นหลักทั่วไปในการเรียกค่าเสียหายว่า
จะเรียกได้เพียงใด ดังนี้

"การเรียกค่าเสียหายนั้น ได้แก่ เรียกค่าสินไหม
ทดแทนเพื่อความเสียหาย เช่นที่ตามปกติย่อมเกิดขึ้นแต่การไม่ชำระหนี้

เจ้าหนี้จะเรียกค่าสินไหมทดแทนได้แม้กระทั่ง
เพื่อความเสียหายอันเกิดแต่พฤติการณ์พิเศษหากว่าคู่กรณีที่เกี่ยวข้องได้คาดเห็น
หรือควรจะได้คาดเห็นพฤติการณ์พิเศษ เช่นนั้นล่วงหน้าก่อนแล้ว"

จากมาตรา ๒๒๒ ดังกล่าว มีขอบเขตในการ
เรียกค่าเสียหายอันเกิดจากการไม่ชำระหนี้ ดังนี้

๑. ค่าเสียหายเพื่อความเสียหายเช่นที่ตามปกติ
ย่อมเกิดขึ้นแต่การไม่ชำระหนี้

๒. ค่าเสียหายเพื่อความเสียหายอันเกิดแต่พฤติการณ์
พิเศษ หากว่าคู่กรณีที่เกี่ยวข้องได้คาดเห็นหรือควรจะได้คาดเห็นพฤติการณ์พิเศษ
เช่นนั้นล่วงหน้าก่อนแล้ว

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๓.

เมื่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๒๒๒ ได้บัญญัติไว้แล้วว่าเจ้าหนี้อาจเรียกค่าเสียหายได้เช่นใดบ้างแล้ว แต่กรณีอย่างใดจึงจะถือว่าเป็นความเสียหายตามปกติย่อมเกิดขึ้นได้ กรณีอย่างใดเป็นความเสียหายอันเกิดแต่พฤติการณ์พิเศษ ความเสียหายที่เกิดขึ้นที่จะให้ลูกหนี้รับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนนั้น เป็นความเสียหายที่เกิดจากการไม่ชำระหนี้หรือไม่มีขอบเขตกว้างขวางแค่นั้นเพียงไร ซึ่งเรื่องนี้ไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ คงมีแต่นักนิติศาสตร์ชาวเยอรมันได้วางหลักเป็นทฤษฎีในเรื่องนี้ไว้เป็น ๒ ทฤษฎี คือ

๑. ทฤษฎีความเท่ากันแห่งเหตุหรือทฤษฎีเงื่อนไข

(L'equivalence des conditions, les conditions sinequanon)
ทฤษฎีนี้ถือกันว่า หากปรากฏว่าถ้าไม่มีการกระทำดังที่ถุกกล่าวหาแล้ว ผลจะไม่เกิดขึ้นเช่นนั้น ต้องถือว่า ผลที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลอันเกิดจากการกระทำที่ถูกกล่าวหา ผลอันหนึ่งอาจเกิดขึ้นได้จากเหตุหลายเหตุหรือหลายประการ ถ้าเหตุอันหนึ่ง คือ การกระทำของผู้ถูกกล่าวหา แล้วผู้นั้นก็ต้องรับผิดชอบโดยไม่ต้องคำนึงถึงว่ายังมีเหตุอื่นที่ก่อให้เกิดความเสียหายนั้นด้วยอีกเหมือนกัน เพราะถือว่าเหตุทุก ๆ เหตุมีน้ำหนักเท่ากัน จะถือว่าเป็นแต่เหตุบางประการเท่านั้นที่ก่อให้เกิดผลนั้นขึ้นหาได้ไม่ เพราะถ้าไม่มีเหตุทุกประการเหล่านั้นรวมเข้าด้วยกันแล้วผลก็ย่อมไม่เกิดขึ้นเช่นนั้น ซึ่งมีบางท่านเรียกทฤษฎีความเท่ากันแห่งเหตุ เพราะหลักที่จะวินิจฉัยว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับผลหรือไม่ต้องตั้งคำถามว่า ถ้าไม่มีการกระทำเช่นนั้นผลจะเกิดขึ้นหรือไม่ ถ้าไม่มีการกระทำเช่นนั้นผลก็ยังไม่เกิดขึ้น

^๑ จิตติ ติงศภัทย์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๒ มาตรา ๓๔๔ ถึง ๔๔๒ ว่าด้วยมูลแห่งหนี้ (พิมพ์ครั้งที่ ๔ ; กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๑๒.

เกิดอยู่นั่นเอง ถือว่าผลที่เกิดขึ้นมีใช่ผลของการกระทำดังกล่าว

๒. ทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสม (Causality adequate) ทฤษฎีนี้ ถือว่าในบรรดาเหตุทั้งหลายที่ก่อให้เกิดผลขึ้นนั้น ในแง่ความรับผิดชอบของผู้กระทำกรใด ๆ แล้ว เฉพาะแต่เหตุที่ตามปกติย่อมก่อให้เกิดผล เช่นว่านั้น เท่านั้นที่ผู้กระทำความผิดจะต้องรับผิดชอบ โดยต้องพิจารณาว่าตามความรู้ความชำนาญของมนุษย์ ผลอาจจะเกิดจากการกระทำของผู้กระทำหรือไม่ ผลที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องไม่ห่างไกลจนตามความคิดของคนธรรมดาไม่สามารถจะคาดหมายได้

ทฤษฎีทั้งสองต่างก็มี ข้อดีและข้อเสีย และมีข้อแตกต่างกันดังนี้

ข้อแตกต่างกันของทฤษฎีทั้งสอง

ทฤษฎีความเท่ากันแห่งเหตุหรือทฤษฎีเจือปนขึ้นนั้น ถือเอาผลโดยตรงของการกระทำผิดเป็นสำคัญ โดยถือว่าเป็นผลโดยตรงของการกระทำผิดนั้น จำเลยต้องรับผิดชอบ และถึงแม้ผลที่เกิดขึ้นนั้นจะมีมูลเหตุมาจากเหตุหลายประการก็ตามถ้าถือว่าเหตุที่จำเลยได้กระทำลงไปก่อให้เกิดผลเช่นนั้นได้จำเลยก็ต้องรับผิดชอบโดยไม่ต้องคำนึงว่ายังมีเหตุอื่น ๆ อีกที่ก่อให้เกิดความเสียหาย

ทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสม ให้รับผิดชอบเฉพาะในผลของความเสียหายปกติที่เกิดจากการกระทำของฝ่ายที่กระทำผิดเท่านั้น มิให้รับผิดชอบเลยไปถึงผลอะไรก็ได้ที่เกิดขึ้นและห่างไกลจากการกระทำอันเป็นผิดนั้น ซึ่งมีใช่ผลของความเสียหายตามปกติ สำหรับผลของความเสียหายที่จะเป็นปกติหรือไม่นั้น วัตถุจากความรู้ลึกลับคิดของวิญญูชน หรือคนธรรมดาว่าผลเช่นนั้นจะเป็นผลตามปกติหรือไม่ ถ้าโดยมาตรฐานจากความรู้ลึกลับคิดของ

วิญญูชนว่าเป็นผลตามปกติแล้ว จำเลยก็ต้องรับผิดชอบ แต่ถ้าโดยความรู้ลึกลับคิด
ของวิญญูชนแล้ว ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลตามปกติของการกระทำผิดแล้วแม้
จะเป็นผลที่เกิดแต่การกระทำผิดนั้นจำเลยก็ไม่ต้องรับผิดชอบ

ข้อดีและข้อเสีย

ทฤษฎีความเท่ากันแห่งเหตุหรือทฤษฎีเงื่อนไขนั้น มีข้อดีคือถือหลักว่าถ้าไม่มีการกระทำของผู้ใด ความเสียหายจะไม่เกิดผู้หนึ่งจึง
ไม่ต้องรับผิดชอบ เป็นหลักที่ตรงกับความเป็นจริงตามธรรมชาติ เพราะได้รับความ
เสียหายเป็นจำนวนเต็มตามความเสียหายแม้ในส่วนที่มีได้คาดหมายว่า จะเกิด
ความเสียหายขึ้น แต่ถ้าเป็นผลโดยตรงของการกระทำผิด ผู้เสียหายก็ย่อมได้รับ
ชดใช้ความเสียหายนั้นด้วย แต่มีข้อเสียเพราะอาจทำให้จำเลยต้องรับผิดชอบยาว
ไปโดยไม่มีขอบเขต ตลอดจนถึงความเสียหายที่ไม่มีใครอาจคาดหมายได้ก็ยังคง
ต้องรับผิดชอบ คือ ถ้าความเสียหายเป็นผลของการกระทำผิดนั้น จะมีจำนวนมาก
และห่างไกลเพียงใด ถ้ามีความสัมพันธ์กันระหว่างเหตุและผลแล้วผู้กระทำก็ต้อง
รับผิดชอบ

ส่วนทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสมนั้น ที่ถือว่าผลที่ผู้
กระทำจะต้องรับผิดชอบต้องเป็นผลที่ตามปกติควรเกิดจากการกระทำของผู้กระทำนั้น
ก็มีข้อดีเป็นการจำกัดความรับผิดชอบของผู้กระทำให้รับผิดชอบน้อยลง คือ มีขอบเขต
แคบเพียงรับผิดชอบเฉพาะผลที่ตามปกติจะเกิดขึ้นจากการกระทำผิดเท่านั้น ความผิด
อื่นที่มีไปผลตามปกติจำเลยก็ไม่ต้องรับผิดชอบ แต่อย่างไรก็ตามมีข้อเสียที่จำกัด
ผลที่เป็นผลตามปกติหรือแคบเพียงภายในวงที่ผู้กระทำควรได้คาดเห็นเท่านั้น ซึ่ง
ขัดกับความเป็นจริง ที่อาจมีความเสียหายที่เป็นผลโดยตรงจากการกระทำของ
จำเลยแท้ ๆ แต่จำเลยผู้กระทำกลับไม่ต้องรับผิดชอบ ทำให้ผู้เสียหายซึ่งไม่มีส่วน

ทำอะไรผิดเลยต้องรับบาปเคราะห์ไปโดยลำพังตามยถากรรม'

ก. หลักกฎหมายต่างประเทศ

ก.๑ หลักกฎหมายญี่ปุ่น

สำหรับขอบเขตของค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายนั้น หลักกฎหมายญี่ปุ่นยินยอมให้เรียกกันได้เฉพาะในกรณีที่เกี่ยวข้องกับความเสียหาย ในกรณีที่การไม่ชำระหนี้ก่อให้เกิดผลที่มีความสัมพันธ์กับเหตุเท่านั้น และไม่ยอมให้ชดเชยกันในความเสียหายอื่น ๆ ที่นอกจากนี้ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ ความเสียหายนั้นจะต้องเป็นความเสียหายที่ใกล้ชิดและไม่ไกลกับเหตุ และค่าสินไหมทดแทนนั้นต้องชดเชยโดยลำดับไม่ว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวจะเป็นไปโดยตรงหรือโดยอ้อม หรือไม่ว่าความเสียหายนั้นจะแน่นอนหรือไม่แน่นอน ซึ่งหมายความว่า ผลประโยชน์ที่ถูกล่าไถ่จะแท้จริงหรือเป็นผลประโยชน์ในอนาคตก็ตาม² ซึ่งหลักกฎหมายดังกล่าวนี้ในหลายประเทศมีอยู่ในวงแคบเฉพาะความเสียหายที่แน่นอนเท่านั้น โดยมีขอบเขตของการเรียกค่าเสียหายตามมาตรา ๔๑๖ ซึ่งบัญญัติว่า³

"การเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายนั้น ได้แก่การเรียกค่าสินไหมทดแทนโดยเจ้าหนี้ สำหรับความเสียหาย เช่นที่ตามปกติย่อมเกิดขึ้นจากการไม่ชำระหนี้"

¹ จิตติ ติงศภัทย์ เรื่องเดิม, หน้า ๒๑๔.

² J.E. de Becker, The Principles and Practice of the Civil Code of Japan (London: Butterworth, 1921), pp. 264 - 278.

³ จุฑา กุลบุศย์, "คำแปลประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ญี่ปุ่น", คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า ๔.

"เจ้าหน้าที่อาจเรียกร้องค่าสินไหมทดแทน แม้กระทั่งเพื่อความเสียหายอันเกิดขึ้นจากพฤติการณ์พิเศษ ถ้าคู่กรณีที่เกี่ยวข้อง ได้คาดเห็นหรือควรจะได้คาดเห็นพฤติการณ์เช่นว่านั้น"

ตามหลักมาตรา ๔๑๖ ดังกล่าวแสดงว่า หลักกฎหมายญี่ปุ่นในเรื่องนี้ตรงกับหลักตามทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสม

ก.๒ หลักกฎหมายอังกฤษ

ตามหลักกฎหมายอังกฤษ การเรียกค่าเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ ก็คือการเรียกค่าเสียหายอันเกิดแต่การผิดสัญญาตนเองเป็นทางแก้สำหรับการไม่ได้รับชำระหนี้ กฎหมายอังกฤษก็เช่นเดียวกับนานาประเทศที่มีจุดมุ่งหมายในการชำระค่าเสียหายอันเกิดแต่การผิดสัญญา เพื่อให้คู่กรณีฝ่ายที่เสียหายได้กลับคืนสู่ฐานะทางเศรษฐกิจเหมือนกับที่เขาจะได้รับถ้ามีการชำระหนี้โดยสมบูรณ์ ในปี ค.ศ.๑๘๕๔ ได้มีคดีสำคัญเกิดขึ้น คือ *Hadley v. Baxendale* (1854), 9 Ex.341, at p.354 คดีดังกล่าวได้วางหลักในการคำนวณค่าเสียหายไว้ว่า เมื่อคู่กรณีสองฝ่ายได้ทำสัญญากัน และฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมิได้ปฏิบัติตามสัญญานั้น ค่าเสียหายที่คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง ควรได้รับอันเนื่องจากการไม่ปฏิบัติตามสัญญาควรจะเป็นจำนวนที่ก่อให้เกิดความยุติธรรมและเป็นผลธรรมดา คือ เป็นผลตามปกติที่จะเกิดขึ้นจากการไม่ชำระหนี้ หรือจะต้องเป็นผลที่คู่กรณีสองฝ่ายได้ไตร่ตรองไว้ก่อนแล้วในเวลาทำสัญญากันว่าจะเกิดขึ้น และเป็นผลที่เป็นไปได้ของการไม่ปฏิบัติตามสัญญานั้น

จากหลักในคดีดังกล่าว อาจแบ่งความรับผิดชอบอันเกิดจากการผิดสัญญาตามหลักกฎหมายอังกฤษ ได้ ๒ กรณี

ก. การเรียกค่าเสียหายนั้น เรียกตามมูลค่าของความเสียหายที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นค่าเสียหายที่ใกล้กับเหตุและเป็นความเสียหายที่ธรรมดาย่อมเกิดขึ้นจากการไม่ปฏิบัติตามสัญญาซึ่งใครก็สามารถรู้ได้ว่า ความเสียหายนั้นเป็นผลธรรมดาของการไม่ปฏิบัติตามสัญญา

ข. ค่าเสียหายที่ไม่ใช่เป็นผลธรรมดา คู่กรณีอาจเรียกร้องความเสียหายดังกล่าวได้ถ้าคู่กรณีได้ไตร่ตรองว่าจะเกิดขึ้นหรือคาดเห็นว่าจะเกิดขึ้น

นอกจากนี้ในคดี *The Heron II, Konfos v.C.Czarnikow, LTD., (1969), A.C.350* ศาลจึงได้วางหลักในเรื่องความสัมพันธ์และความใกล้เคียงต่อเหตุ ในเรื่องสัญญาและละเมิดด้วย คือ ความเสียหายจะต้องไม่ใกล้เคียงต่อเหตุและมีความสัมพันธ์ต่อเหตุ

โดยหลักในคดี *Hadley v.Barxendale* ที่ได้อ้างไว้ นั้น เป็นที่ยอมรับและถือปฏิบัติในการคำนวณค่าเสียหายอันเกิดแต่การไม่ปฏิบัติตามสัญญา หรือให้รับผิดเฉพาะความเสียหายที่อาจคาดเห็น หรือควรจะได้คาดเห็นในขณะที่ทำสัญญา จึงถือได้ว่าตามหลักกฎหมายอังกฤษดำเนินตามหลักทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสม คือ จำกัดความรับผิดขอบเพียงผลปกติ หรือผลพิเศษที่อยู่ในความคาดหมายเท่านั้น¹ โดยไม่จำกัดว่าลูกหนี้จะไม่ปฏิบัติตาม

¹ Philip S. James, Introduction to English Law (London : Butterworth, 1969), pp. 255 - 262.

สัญญาโดยทุจริตหรือไม่ ผลที่จะต้องรับผิดชอบก็เป็นอย่างเดียวกัน^๑

อย่างไรก็ดีเกี่ยวกับหลักกฎหมายอังกฤษนี้ ศาสตราจารย์ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช กล่าวไว้ว่าหลักในการวินิจฉัยความเสียหายในเรื่องผิดสัญญาและละเมิดนี้กฎหมายอังกฤษมีหลักต่างกันโดยในเรื่องผิดสัญญา กฎหมายอังกฤษมีหลักอย่างเดียวกับมาตรา ๒๒๒ วรรคสอง คือ ถ้าความเสียหายเกิดแต่พฤติการณ์พิเศษแล้ว ลูกหนี้ผู้ผิดสัญญาจะต้องรับผิดชอบค่าเสียหาย (Damages) ต่อเมื่อได้รู้หรือคาดเห็นก่อนแล้ว เช่นคดีเรื่องหนึ่งโจทก์ซื้อเกือกจากจำเลยเพื่อส่งไปขายให้กองทัพในราคาแพง จำเลยส่งเข้าไปกองทัพจึงไม่รับซื้อไว้ โจทก์ก็ต้องขายให้คนอื่นไปในราคาถูก แต่จำเลยไม่รู้พฤติการณ์พิเศษนั้นมาก่อน ศาลตัดสินว่า จำเลยไม่ต้องรับผิดชอบค่าเสียหายนี้ อีกเรื่องหนึ่งโจทก์สั่งซื้ออุปกรณ์เครื่องจักรเรื่อยไปจากจำเลย จำเลยส่งล่าช้าไป เผอิญเป็นอุปกรณ์ชิ้นสำคัญ เมื่อยังไม่ได้มา เครื่องจักรจึงใช้ทำการไม่ได้ เป็นเหตุให้โจทก์ต้องหยุดงาน ศาลตัดสินว่าเมื่อจำเลยไม่รู้ถึงความสำคัญในการที่จะต้องส่งให้ทันเวลาจะให้จำเลยรับผิดชอบ เพื่อความเสียหายในการที่โจทก์ต้องหยุดงานไม่ได้

ก.๓ หลักกฎหมายเยอรมัน

ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา ๒๔๕ บัญญัติไว้ว่า "บุคคลซึ่งผูกพันที่จะต้องชดเชยค่าสินไหมทดแทนจะต้องทำให้

^๑ พรรณิกา บุรพาชีพ, "ค่าเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้" (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๔๒๒), หน้า ๑๑๒.

ฐานะ หรือเงื่อนไขในสิ่งที่เขาได้กระทำให้เสียหายนั้นกลับคืนดีเหมือนดังที่มีอยู่ ถ้าเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดสิทธินั้นไม่เกิดขึ้น ถ้าเป็นค่าสินไหมทดแทนเพื่อความบาดเจ็บต่อบุคคลหรือค่าเสียหายต่อสิ่งของเจ้าหนี้อาจเรียกเอาเงินจำนวนหนึ่งแทนที่ความเสียหายดังกล่าวนั้น เป็นจำนวนเพียงพอที่จะกลับทำให้คืนดีดังเดิม"

นอกจากนี้ยังมีมาตรา ๒๔๒ ของประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน บัญญัติว่า "ค่าสินไหมทดแทนนั้นคำนวณเพื่อชดใช้ค่าสูญเสียผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่ควรจะได้เช่นเดียวกับค่าเสียหายอย่างอื่น ๆ ผลประโยชน์ หรือผลกำไรซึ่งได้สูญเสียไปนั้น อาจหมายถึงสิ่งซึ่งควรคาดว่าจะได้รับนั้นอาจจะเป็นผลธรรมดาหรือผลปกติของสิ่งนั้น หรือเกิดขึ้นเป็นพฤติการณ์พิเศษ เช่นเกิดขึ้นในกรณีที่มีการเตรียมหรือคาดหมายได้ล่วงหน้าของคู่กรณีว่าจะเกิดความเสียหายเช่นนั้น เป็นต้น"

จากหลักตามประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา ๒๔๕ และมาตรา ๒๔๒ นั้น จะเห็นได้ว่าโดยหลักกฎหมาย และเจตนารมณ์ของกฎหมายนั้น การชดใช้ค่าเสียหายเพื่อให้คงคืนสภาพเดิม หรือกลับดีเหมือนเดิมที่มีอยู่ โดยถ้าการชดใช้ความเสียหายด้วยสิ่งของดังเดิมนั้น ยังทำได้ก็ให้ปฏิบัติเช่นนั้น แต่ถ้าเหตุการณ์ที่จะก่อให้เกิดการปฏิบัติการชำระหนี้ด้วยสิ่งของดังเดิมนั้นทำไม่ได้ ก็ให้ชดใช้ค่าเสียหายด้วยเงินจำนวนหนึ่งที่พอจะทำให้เจ้าหนี้ได้กลับคืนเหมือนเดิม ซึ่งโดยหลักและเจตนารมณ์ดังกล่าวนี้ผิดจากหลักตามกฎหมายนานาประเทศส่วนใหญ่ที่ถือหลักว่า ให้ชดใช้กันเพื่อให้เจ้าหนี้ได้กลับสู่ฐานะเหมือนดังที่ควรได้รับ ถ้ามีการชำระหนี้กันโดยสมบูรณ์ มิได้ให้กลับคืนสู่ฐานะเดิมเหมือนดังก่อนมีการชำระหนี้กัน ซึ่งในส่วนนี้กฎหมายเยอรมันมีหลักที่แตกต่างออกไปจากหลักกฎหมายของญี่ปุ่นและอังกฤษ ที่ได้กล่าวมาแล้ว และในส่วนที่แตกต่างไปนี้กฎหมายเยอรมัน จึงมีขอบเขตของค่าเสียหายในกรณีอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา ๒๔๒

จะเห็นได้ว่าโดยขอบเขตของการชดใช้ค่า
สินไหมทดแทนตาม B.G.B. มาตรา ๒๔๒ นี้ ถึงแม้จะมีบัญญัติว่า ให้ชดใช้กันใน
ส่วนที่เป็นผลที่เกิดขึ้นเป็นผลปกติ และค่าเสียหายที่ได้ไต่ตรงกันไว้ก่อนในผล
พิเศษก็ตาม ในหลักกฎหมายเยอรมันความเสียหายดังกล่าวเป็นเพียงส่วนหนึ่ง
ของความเสียหายเท่านั้น ยังอาจมีความเสียหายอย่างอื่น ๆ ที่ได้รับการชดใช้
อีกมิใช่จำกัดเพียงความเสียหายดังกล่าวเท่านั้น จึงควรต้องศึกษาต่อไปว่า
ตามหลักกฎหมายเยอรมันนี้ให้หลักอย่างไรในความรับผิดชอบแต่การไม่ชำระ
หนี้

ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ ศาสตราจารย์จิตติ
ติงศภัทย์^๑ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า กฎหมายเยอรมันถือว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง
เหตุกับผลในกรณีนี้อันเกิดจากสัญญาหรือละเมิดนั้นอยู่ในหลักอันเดียวกัน คือ
ผลที่ผู้ก่อความเสียหายต้องรับผิดชอบเป็นผลที่เป็นไปตามปกติแห่งกฎแห่งชีวิต
เพียงแต่ผลนั้นจะไม่เกิดขึ้น ถ้าไม่มีการกระทำของผู้ก่อความเสียหายเท่านั้น
ยังไม่ถือว่าผู้ก่อความเสียหายนั้นต้องรับผิดชอบ แต่ผลที่เกิดขึ้นตามปกตินี้ก็มิจำเป็น
ที่ตัวผู้ก่อความเสียหายเองควรจะได้คาดเห็น

ศาสตราจารย์ พระยาเทพวิฑูร^๒ ได้
อธิบายไว้ว่ามาตรา ๒๒๒ ของไทยมีความคล้ายคลึงกับมาตรา ๔๑๖ ในประมวล
กฎหมายแพ่งญี่ปุ่น ซึ่งต่างกับหลักในประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน ทั้งนี้ก็เพราะ
ตามหลักทั่วไปในประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน ลูกหนี้ต้องรับผิดชอบในการ

^๑ จิตติ ติงศภัทย์ เรื่องเดิม, หน้า ๒๑๔.

^๒ เทพวิฑูร, พระยา, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
บรรพ ๑ - ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพิทยา, ๒๕๐๔), หน้า ๘๑๔.

เสียหายทั้งปวงที่เกิดจากการไม่ชำระหนี้ โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นพฤติการณ์ปกติหรือพฤติการณ์พิเศษ

ดังนั้น โดยคำอธิบายดังกล่าวข้างต้นและโดยหลักตามประมวลกฎหมายแพ่งของเยอรมันที่ได้ยกมากล่าว จึงสรุปได้ว่าตามหลักกฎหมายเยอรมันนั้น ได้ยึดหลักทฤษฎีเงื่อนไข หรือความเท่ากันแห่งเหตุเป็นหลักในความรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ ซึ่งต่างกับหลักกฎหมายของประเทศอื่น ๆ คือ ให้รับผิดชอบในผลได้กว้างขึ้น

จากหลักกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ที่ได้กล่าวเปรียบเทียบมาแล้ว จะเห็นว่ามีความโน้มเอียงยึดถือหลักทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสมโดยเคร่งครัดกันเป็นส่วนใหญ่ มีแต่กฎหมายเยอรมันเท่านั้นที่ยึดถือหลักทฤษฎีเงื่อนไขมาปรับกับความรับผิดชอบอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้

บ. หลักกฎหมายไทย

หลักในการเรียกค่าเสียหายตามกฎหมายของไทยนั้นมีอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๒๒๒ ว่า

"การเรียกเอาค่าเสียหายนั้น ได้แก่ เรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหาย เช่นที่ตามปกติย่อมเกิดขึ้นแต่การไม่ชำระหนี้นั้น

เจ้าหนี้จะเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ แม้กระทั่งเพื่อความเสียหายอันเกิดแต่พฤติการณ์พิเศษ หากว่ากรณีที่เกี่ยวข้องได้คาดเห็น หรือควรจะได้คาดเห็นพฤติการณ์เช่นนั้นล่วงหน้าก่อนแล้ว"

จากหลักตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๒๒๒ ดังกล่าวมีถ้อยคำเป็นไปตามหลักในทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสม คือ

ลูกหนี้จะต้องรับผิดชอบเฉพาะค่าเสียหายที่เกิดขึ้นตามปกติอันเกิดจากการไม่ปฏิบัติตามสัญญาของตน คงมีข้อยกเว้นให้ลูกหนี้รับผิดชอบชำระค่าสินไหมทดแทนในความเสียหายอันเกิดแต่พฤติการณ์พิเศษเฉพาะในกรณีที่คู่กรณีที่เกี่ยวข้องได้คาดเห็นพฤติการณ์พิเศษเช่นว่านั้นก่อนแล้ว

๑.๑.๒.๒ ขนาดของความเสียหาย

๑) ความเสียหายเช่นที่ตามปกติย่อมเกิดขึ้นแต่การไม่ชำระหนี้ นั่นคือ ค่าเสียหายอันพึงเกิดขึ้นโดยปกติธรรมดา ซึ่งคนทั่วไปรู้ว่า ถ้าไม่ชำระหนี้จะเกิดความเสียหายเช่นนั้นขึ้น และเป็นผลโดยตรงที่เกิดขึ้นจากการที่ลูกหนี้ผิดสัญญา ความเสียหายในกรณีนี้ลูกหนี้จะคาดเห็นหรือไม่ก็ต้องรับผิดชอบ เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๔๖/๒๕๕๓ ค่าเสียหายฐานผิดสัญญาขายไม้เพราะผู้ขายไม่ส่งมอบไม้ตามสัญญา คือ ราคาไม้ที่สูงขึ้นกว่าราคาที่ทำสัญญากันไว้ อันเป็นผลกำไรที่ผู้ซื้อควรได้รับโดยตรง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๓๓๕/๒๕๑๓ โจทก์ฟ้องเรียกค่าเสียหายจากจำเลยฐานผิดสัญญาไม่ขายที่ดินให้โจทก์ การที่ดินที่จำเลยตกลงจะขายมีทางหลวงตัดผ่านนั้นพอคาดหมายได้ว่า ต้องมีราคาเพิ่มขึ้นซึ่งเป็นความเสียหายเช่นที่ตามปกติย่อมเกิดขึ้นจากการไม่ชำระหนี้ของจำเลย ต่างมีอำนาจกำหนดค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายให้ตามที่เห็นสมควร

๒) ความเสียหายอันเกิดแต่พฤติการณ์พิเศษ คือ ความเสียหายที่ไม่มีใครคาดคิดว่าจะเกิดขึ้นเนื่องจากการไม่ชำระหนี้ ซึ่งตามปกติจะเรียกร้องเอาจากลูกหนี้ไม่ได้ เว้นแต่ลูกหนี้รู้มาก่อนล่วงหน้าแล้วว่า ถ้าลูกหนี้ไม่ชำระหนี้เจ้าหนี้จะได้รับความเสียหายพิเศษ คำว่า "คาดเห็น" หรือ

"ควรจะได้คาดเห็น" นั้นหมายความว่า ได้รู้หรือควรจะรู้ว่าความเสียหายจะเกิดแก่เจ้าหนี้^๑ เอง เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๔๖๒/๒๔๘๘ ในกรณีที่ผู้ขายผิดสัญญา เบี่ยงปรับซึ่งผู้ซื้อจะต้องเสียให้แก่ผู้ทำสัญญาซื้อต่อจากตนและผลกำไรซึ่งตนควรจะได้รับจากการไปทำสัญญาขายอีกทอดหนึ่งนั้น นับว่าเป็นค่าเสียหายพิเศษ ซึ่งผู้ขายจะต้องคาดเห็นหรือควรจะคาดเห็นได้ล่วงหน้า ผู้ขายจึงจะต้องรับผิดชอบ เป็นต้น

นอกจากนี้ความคาดเห็น หรือควรจะได้คาดเห็นนี้ ไม่จำเป็นต้องมีขณะทำสัญญาเสมอไป หากลูกหนี้คาดเห็นหรือควรจะได้คาดเห็นก่อนที่ลูกหนี้จะประพฤติดัดสัญญาก็เพียงพอที่ลูกหนี้จะต้องรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดแต่พฤติการณ์พิเศษ เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๗๐/๒๔๒๑ ค่าเสียหายพิเศษที่คู่สัญญาต้องรับผิดชอบ คือ ที่ฝ่ายนั้นคาดเห็นก่อนที่จะผิดสัญญาไม่ส่งมอบของที่ขายแก่ผู้ซื้อ ผู้ซื้อแจ้งให้ผู้ขายทราบหลังจากทำสัญญาแต่ก่อนส่งมอบของแล้วว่า ถ้าผู้ขายส่งมอบช้ากว่ากำหนด ผู้ซื้อจะถูกผู้ซื้อของต่อจากผู้ซื้อปรับ ผู้ขายต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่ผู้ซื้อถูกปรับเพราะผู้ขายไม่ส่งของมาให้ผู้ซื้อ จึงส่งมอบแก่ผู้ซื้อต่อไปไม่ได้ตามกำหนด เป็นต้น

ค่าเสียหายอันเกิดแต่พฤติการณ์พิเศษนี้ ถ้าลูกหนี้ไม่คาดเห็นหรือควรจะได้คาดเห็นแล้ว ก็ไม่ต้องรับผิดชอบ เช่น

^๑ อนุครี กอบบุญ, "การบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงและการบังคับชำระหนี้โดยคำสั่งใหม่ทดแทน" บทบัญญัติ, เล่มที่ ๔๐ ตอน ๓ - ๔ (๒๔๒๖), ๓๐๕.

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๕๔๗/๒๔๕๖ ค่าขาดกำไร เป็นความเสียหายอันเกิดแต่พฤติการณ์พิเศษ ถ้าผู้จะซื้อมิได้นำสืบให้เห็นว่าผู้จะขายได้รู้ หรือควรจะได้รู้อยู่แล้วก็จะให้ผู้จะขายรับผิดชอบในความเสียหายดังกล่าวไม่ได้

ความเสียหายตามปกติและความเสียหายพิเศษ ตามมาตรา ๒๒๒ นั้น มีข้อสังเกต ดังนี้

ก. ความเสียหายนั้นต้องเป็นผลเนื่องมาจากการที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ กล่าวคือ ต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลมีฉะนั้นโจทก์จะเรียกค่าเสียหายจำนวนดังกล่าวไม่ได้ เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๖๔๔/๒๔๕๕ ข้อเท็จจริงในคดีมีว่า โจทก์ซื้อบัตรดูภาพยนตร์โดยจองล่วงหน้าไว้ที่โรงภาพยนตร์ของจำเลย แต่จำเลยกลับเอาที่นั่งดังกล่าวไปขายให้ผู้อื่นเสียแล้วจัดที่นั่งอื่นให้โจทก์ โจทก์ไม่ได้ดูภาพยนตร์ในวันนั้น โจทก์จึงฟ้องจำเลยเรียกค่าเสียหายหลายประการรวมทั้งการพลาดหวังในการที่ไม่ได้ไปสโมสรรตามนัด

ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า การที่โจทก์ไม่ได้ไปสโมสรรตามนัดเนื่องจากเป็นเพราะว่า โจทก์ได้ไปแจ้งความตำรวจและเที่ยวหาทนายให้ฟ้องคดีในวันนั้นจนพ้นเวลา การที่โจทก์ไม่ได้ไปสโมสรรจึงหาใช่เหตุอันเนื่องมาจากการที่จำเลยผิดสัญญาไม่

ข. การเรียกพิสูจน์เรื่องค่าเสียหายอันเนื่องมาจากการผิดสัญญาตามมาตรา ๒๒๒ นี้ ตกอยู่แก่โจทก์ เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๔๗/๒๔๘๕ ในกรณีที่โจทก์ฟ้องเรียกค่าเสียหาย ฝ่ายจำเลยไม่รับรองค่าเสียหายนั้น แม้จำเลยมิได้ส่งพยานหลักฐานหักล้างอย่างไร โจทก์ก็คงมีหน้าที่ต้องนำสืบให้ศาลเห็นว่า ได้

เสียหายไปเท่าใดแน่

ค. ค่าเสียหายฐานผิดสัญญาตามมาตรา ๒๒๒ นี้ แม้โจทก์จะนำสืบถึงความเสียหายไม่ได้ ศาลก็กำหนดค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายนั้นให้โจทก์ได้ ตามพฤติการณ์ที่ปรากฏในคดี เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๔๓๗/๒๕๑๔ การที่ผู้ขายผิดสัญญาไม่โอนสิทธิการเช่าห้องแถวให้ผู้ซื้อ ผู้ซื้อย่อมได้รับความเสียหายขาดประโยชน์ในการที่ไม่ได้เช่าห้องนั้น แต่เมื่อผู้ซื้อนำสืบไม่ได้ว่าเสียหายไปจำนวนเท่าใด ศาลก็กำหนดให้ผู้ขายใช้ให้ตามสมควรแก่พฤติการณ์ได้ เป็นต้น

แต่ไม่ใช่ศาลมีดุลพินิจจะกำหนดค่าเสียหายให้ตามพอใจ เนื่องจากศาลไม่ใช่ผู้ทำกฎหมาย เป็นแต่ผู้บังคับตามสิทธิในกฎหมาย ศาลจึงใช้ดุลพินิจให้หรือไม่ให้ หรือจะให้มากน้อยเท่าใดตามแต่ใจศาลไม่ได้ ไม่ใช่ความเสียหายของศาลเอง ดังนั้นการที่โจทก์นำสืบถึงความเสียหายไม่ได้ ศาลอาจกำหนดค่าสินไหมทดแทนให้ได้ตามสมควรนั้น จึงหมายความว่าตามสมควรเท่าที่ปรากฏว่าเสียหาย ไม่ใช่ตามสมควรตามใจศาล หรืออีกนัยหนึ่ง โจทก์นำสืบไม่ได้ถึงความเสียหายเป็นพิเศษอะไร แต่พฤติการณ์แสดงให้เห็นว่าโจทก์ต้องเสียหายเพราะขาดประโยชน์ไม่ได้กำไรอะไรไปบ้าง ซึ่งควรจะได้ควรจะได้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายที่ปรากฏนั้นเท่าใด ศาลก็จะได้กำหนดให้ใช้กันตามสมควรเท่าจำนวนที่ปรากฏว่าเสียหายนั้น โดยมาจากหลักของมาตรา ๒๒๒ ว่า เสียหายเท่าใดควรได้เท่านั้น^๑

ง. ถ้าฝ่ายผู้เสียหายมีส่วนในการทำความผิดอย่างหนึ่งอย่างใดก่อให้เกิดความเสียหายด้วยหรือมีความผิดที่ไม่เตือนให้ลูกหนี้รู้สึกถึงอันตรายอันเป็นอย่างไรร้ายแรงผิดปกติ ซึ่งลูกหนี้ไม่รู้หรือไม่อาจรู้ได้ หรือเพียงแต่ละเลยไม่บำบัดปกป้องกัน หรือบรรเทาความเสียหายนั้นด้วย ตาม

^๑ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. เรื่องเดิม, หน้า ๖๖๓ - ๖๖๔.

มาตรา ๒๒๓* ซึ่งเป็นเรื่องและผู้เสียหายจะได้รับค่าเสียหายน้อยลงโดยหักส่วนที่ตนต้องรับผิดชอบออกก่อน

๑.๒ การเรียกค่าเสียหายกับการบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง

๑.๒.๑ สิทธิบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง

กฎหมายลักษณะหนี้ว่าด้วยผลแห่งหนี้มีหลักสำคัญทั่วไปว่าเมื่อเป็นหนี้กันอยู่ใน อันที่จะต้องปฏิบัติการให้เกิดประโยชน์แก่เจ้าหนี้สถานใดอย่างไร เจ้าหนี้ชอบที่จะขอให้บังคับให้มีการชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง (Specific Performance) เอาประโยชน์ได้สถานนั้นอย่างนั้น ทั้งนี้ก็โดยนัยมาตรา ๓๒๐ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย ที่บัญญัติว่า "อันจะบังคับให้เจ้าหนี้รับชำระหนี้แต่เพียงบางส่วน หรือให้รับชำระหนี้เป็นอย่างอื่นผิดไปจากที่จะต้องชำระแก่เจ้าหนี้นั้น ท่านว่าหาอาจจะบังคับได้ไม่" และมาตรา ๑๕๔ ซึ่งเป็นหัวใจของเรื่องหนี้ก็บัญญัติไว้โดยทั่วไปว่า "เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้" ด้วยผลแห่งหลักดังกล่าวนี้ ในเรื่องผลแห่งหนี้จึงมีมาตรา ๒๑๓ วรรคแรก บัญญัติไว้สำหรับไว้เจ้าหนี้ฟ้องขอให้ศาลสั่งบังคับชำระหนี้ได้โดยเฉพาะเจาะจงซึ่งหมายความว่า เป็นหนี้กันอยู่อย่างไร ก็บังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้อย่างนั้นได้ (L'execution en nature) ทั้งนี้ก็เพราะบุคคลใดก่อนหนี้ขึ้น ก็ประสงค์ที่จะได้สิ่งที่ตนต้องการ เช่น อยากรถยนต์ก็ทำ

* ตรงกับประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา ๒๔๔ และตามวรรคแรกตรงกับประมวลกฎหมายแพ่งญี่ปุ่น มาตรา ๔๑๘

๑ บัญญัติ กอบบุญ เรื่องเดิม หน้า ๓๐๕.

สัญญาซื้อขายที่ดิน ถ้าลูกหนี้ไม่ส่งมอบรถยนต์ให้ ก็มีวิธีการบังคับให้ลูกหนี้ส่งมอบรถยนต์ให้เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตนต้องการ ฉะนั้น สิทธิของเจ้าหนี้ที่จะขอให้มีการบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง จึงหมายความว่า เป็นหนี้กันอย่างใด ก็ขอให้บังคับชำระหนี้ได้อย่างนั้น ซึ่งเป็นผลธรรมดาที่สุดของหนี้ (Normal Execution)¹ ส่วนกรณีที่ไม่อาจขอบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงได้ ก็จะต้องบังคับชำระหนี้โดยให้ใช้เงินเป็นค่าสินไหม เพื่อทดแทนการชำระหนี้ที่ควรจะได้มีได้ปฏิบัติต่อกัน (Abnormal Execution)²

ก่อนที่จะประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับปัจจุบัน หลักในการบังคับชำระหนี้ นั้น สันนิษฐานได้ว่า ศาลไทยได้นำเอาหลักกฎหมายอังกฤษมาใช้* ซึ่งหลักในกฎหมายอังกฤษนั้น ขึ้นเดิมตาม Common Law ไม่มีการบังคับโดยเฉพาะเจาะจงเมื่อมีการผิดสัญญา ศาลคอมมอนลอว์บังคับได้แต่จะให้ใช้ค่าเสียหายเท่านั้น แต่ว่าทางเสียหายด้วยการให้ชำระค่าเสียหายแก่โจทก์อาจไม่คุ้มครองความเสียหายที่โจทก์ได้รับจริงและอาจไม่ตรงกับผลประโยชน์ของโจทก์ก็ได้ ยิ่งกว่านั้นเป็นการยากที่จะคำนวณค่าเสียหายให้พอกับความเสียหายที่ได้รับได้ เช่น สัญญาซื้อขายที่ดิน ถ้าหากผู้ขายไม่ส่งมอบที่ดินให้แก่ผู้ซื้อในสายตาของ Common Law ผู้ซื้อเรียกร้องจากผู้ขายได้เพียงค่าเสียหายเท่านั้น ซึ่งความเป็นจริงผู้ซื้ออาจไม่ต้องการค่าเสียหายเลยก็ได้ โดยต้องการที่ดินแปลงดังกล่าวมากกว่า และในทางกลับกัน ถ้าหากผู้ซื้อเองเปลี่ยนใจไม่ยอมซื้อ ผู้ขายซึ่งต้องการราคาที่ดิน ก็ไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายอันใดจากผู้ซื้อ นอกจากค่าใช้จายที่ใช้ไปจริงในการติดต่อซื้อขาย

¹ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. เรื่องเดิม, หน้า ๖๒๗.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓๐.

* ตูคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๕๑๔/๒๔๖๕ และ ๖๕๐/๒๔๗๑

เท่านั้น เป็นต้น ต่อมาในศตวรรษที่ ๑๖ ได้เกิดศาลเอควิตี (Equity) ขึ้น เพื่อจะขึงค้ำกับศาลคอมมอนลอว์โดยศาลเอควิตีรับบังคับให้ตามสัญญาโดยเฉพาะ เจาะจง แต่หลักในการบังคับของศาลเอควิตี ถือว่าทางแก้ไขทั้งหลายที่ศาลเอควิตีจะบังคับให้ อยู่ในอำนาจที่จะบังคับให้หรือไม่ก็ได้แล้วแต่ศาลจะเห็นสมควร เพราะฉะนั้น ถ้าศาลเห็นว่า การบังคับโดยเฉพาะเจาะจงจะทำให้ ลูกหนี้เสียหายเกินไป และไม่ทำให้เจ้าหนี้ได้รับประโยชน์ยิ่งใหญ่อะไรนัก ศาลจะไม่สั่งบังคับโดยเฉพาะเจาะจงก็ได้ คงให้แต่ค่าเสียหายฐานผิดสัญญาเท่านั้น หลักดังกล่าวนี้ศาลไทยเคยรับเอามาใช้ แม้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. ๒๔๖๖ ที่ยกเลิกไปแล้วในมาตรา ๓๓๑ ก็ยังดำเนินตามหลักกฎหมาย อังกฤษดังกล่าวข้างต้น โดยศาลจะสั่งบังคับให้ชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง หรือไม่ก็ได้สุดแล้วแต่จะเห็นสมควร เหตุที่การบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง ต้องอยู่ในดุลพินิจของศาลนั้น เป็นผลทางประวัติศาสตร์มากกว่าเหตุผล ซึ่งถ้า ว่ากันตามเหตุผลแล้ว ศาลหาควรที่จะมีดุลพินิจเช่นนั้นไม่ เช่น คู่สัญญาทำสัญญาซื้อขายรถยนต์ เมื่อเกิดการฟ้องร้องกันขึ้น เหตุใดศาลจะมามีอำนาจที่จะให้ ดุลพินิจเห็นว่าไม่ควรบังคับให้ส่งมอบรถยนต์ ควรให้ได้แต่เงินเป็นค่าสินไหมทดแทนเท่านั้น ในเมื่อศาลไม่ได้เป็นคู่สัญญา จะล่วงรู้ความต้องการของคู่สัญญา ได้อย่างไร ศาลควรมีหน้าที่บังคับการให้เป็นไปตามสิทธิในกฎหมาย เขามีสิทธิ อยู่อย่างไร ก็ได้แต่จะบังคับให้เป็นไปอย่างนั้น ไม่ใช่สภาพนิติบัญญัติที่จะมีอำนาจ ก่อให้เกิด หรือเปลี่ยนแปลงเลิกกลางสิทธิของเขาได้ ต่อเมื่อใดมีกฎหมายให้ ขอบัดไม่บังคับโดยเฉพาะเจาะจงได้ จึงจะมีอำนาจปฏิเสธเขาได้ ดังนั้น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับปัจจุบันมาตรา ๒๑๓ และ ๓๒๐ ซึ่งถือเป็นหลักทั่วไปว่า เป็นหนี้กันอยู่อย่างไรต้องบังคับให้ใช้เช่นนั้น ไม่มีทางที่ศาล จะสอดเข้าไปบิดผันให้เป็นอย่างอื่นได้ เว้นแต่จะอาศัยอำนาจตามตัวบท กฎหมาย ทำให้การบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงเป็นสิทธิของเจ้าหนี้ไม่ใช่ สิทธิหรืออำนาจของศาล โดยทั่วไปศาลจึงต้องบังคับการให้เขาได้สิ่งที่ควรได้ ตามสิทธิของเขาเท่าที่จะบังคับให้ เป็นไปได้

แต่การที่เจ้าหน้าที่ จะขอให้มีการบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะ เจาะจงนั้น ก็มีข้อยกเว้น กล่าวคือ เจ้าหน้าที่ไม่อาจที่จะบังคับชำระหนี้ได้โดย เฉพาะเจาะจง ซึ่งแยกพิจารณาได้เป็น ๓ ประการ คือ

๑) สภาพแห่งหนี้ไม่เปิดช่องให้บังคับกันได้โดยเฉพาะเจาะจง

มาตรา ๒๑๓ วรรคแรก บัญญัติว่า "ถ้าลูกหนี้ละเลย เสียไม่ชำระหนี้ของตนเจ้าหนี้จะร้องขอต่อศาลให้สั่งบังคับชำระหนี้ก็ได้ เว้นแต่ สภาพแห่งหนี้จะไม่เปิดช่องให้ทำเช่นนั้นได้"

คำว่า "สภาพแห่งหนี้ไม่เปิดช่องให้ทำเช่นนั้นได้" หมายความว่า กรณีที่ลูกหนี้ฝ่าฝืน หรือละเลยไม่ปฏิบัติการชำระหนี้โดยสภาพ แห่งหนี้ นั้น จะใช้วิธีการทางศาลบังคับเพื่อให้เจ้าหนี้ได้รับชำระหนี้ตรงตามวัตถุประสงค์ แห่งหนี้ไม่ได้

เรื่องสภาพแห่งหนี้ไม่เปิดช่องให้บังคับกันได้นั้นเป็นการ พิจารณาตามสภาพแห่งหนี้ ไม่ใช่พิจารณาตามพฤติการณ์แห่งหนี้จึงหมายความว่า การที่ลูกหนี้ต้องทำเองเฉพาะตัว เช่น ทำสัญญาจ้างลูกหนี้ให้ร้องเพลงให้วาด ภาพเป็นเรื่องความสามารถเฉพาะตัวของลูกหนี้ ถ้าลูกหนี้ไม่ร้องเพลงตามวัน เวลากำหนดหรือไม่ยอมวาดภาพ ไม่มีวิธีการใดจะบังคับให้ลูกหนี้ทำได้ เพราะ ถ้าบังคับให้ทำจะเป็นการฝืนจิตใจของลูกหนี้ ผลงานที่ลูกหนี้ผลิตออกมาจะไม่ดี ตามความประสงค์ของเจ้าหนี้ ซึ่งต่างกับเรื่องซื้อขายรถยนต์ ถ้าลูกหนี้ไม่ยอม ส่งมอบรถยนต์ เจ้าหนี้ก็ฟ้องร้องต่อศาลให้บังคับลูกหนี้ส่งมอบรถยนต์ให้ได้ ถ้า ไม่ทำก็ขอให้ศาลออกหมายบังคับคดียึดรถยนต์มาให้แก่เจ้าหนี้ได้ สภาพแห่งหนี้ คือ การส่งมอบรถยนต์นั้น เปิดช่องให้บังคับกันได้เป็นการบังคับเอากับทรัพย์สิน ซึ่ง เป็นวัตถุแห่งหนี้ ไม่ได้บังคับเอากับตัวตนของลูกหนี้ ทั้งนี้เป็นไปตามหลัก

กฎหมายที่ว่า การบังคับชำระหนี้ นั้น จะบังคับเอาแก่นเนื้อตัวร่างกายของลูกหนี้ไม่ได้ บังคับเอาได้แต่เฉพาะทรัพย์สินของลูกหนี้เท่านั้น เพราะการบังคับเอาแก่นเนื้อตัวร่างกายของลูกหนี้เป็นการละเมิดต่อเสรีภาพในร่างกายของคน

กรณีสภาพแห่งหนี้ไม่เปิดช่องให้บังคับชำระหนี้ได้ กฎหมายกำหนดทางแก้ไขให้เจ้าหนี้ในการที่จะได้รับชำระหนี้ เพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์แห่งมูลหนี้ไว้ ตามมาตรา ๒๑๓ วรรคสองและวรรคสาม คือ

ก. ถ้าวัตถุประสงค์แห่งหนี้เป็นหนี้กระทำอันหนึ่ง หรืองดเว้นกระทำการอันใดอันหนึ่ง เจ้าหนี้สามารถร้องขอต่อศาลเพื่อให้บุคคลอื่นทำการนั้นแทน ในเมื่อการนั้นสามารถจะทำการแทนกันได้โดยให้ลูกหนี้เป็นผู้รับผิดชอบเสียค่าใช้จ่าย ทั้งนี้ก็เพื่อประสงค์จะให้เจ้าหนี้ได้รับประโยชน์จากการชำระหนี้ให้ต้องตามความประสงค์อันแท้จริงแห่งมูลหนี้ นั้นมากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้

ในกรณีหนี้ซึ่งมีวัตถุประสงค์งดเว้นการอันใดอันหนึ่งนั้น ได้มีการละเมิดไปงดเว้นการดังกล่าว เจ้าหนี้อาจขอต่อศาลเพื่อให้รื้อถอนการที่ลูกหนี้ได้กระทำลงนั้น และให้ลูกหนี้เป็นผู้รับผิดชอบในค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไปได้ และให้จัดการอันควรเพื่อปกัลภายหน้าด้วยก็ได้

ข. ถ้าวัตถุประสงค์แห่งหนี้เป็นการให้ทำนิติกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดโดยสภาพจะบังคับให้ลูกหนี้ปฏิบัติไม่ได้ เพราะตามหลักในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๑๒ นั้น ได้วางหลักไว้ว่า นิติกรรมนั้นต้องเป็นการที่กระทำด้วยใจสมัคร ดังนั้น ถ้าจะบังคับให้ลูกหนี้ทำนิติกรรมก็ขัดกับหลักกฎหมายมาตรา ๑๑๒ ข้างต้น ฉะนั้น มาตรา ๒๑๓ วรรคสอง จึงได้วางแนวทางแก้ไขโดยให้ถือเอาคำพิพากษาแทนการแสดงเจตนาของลูกหนี้ได้

๒) บังคับชำระหนี้ที่กลายเป็นพ้นวิสัยแล้วไม่ได้

เรื่องเช่นนี้ไม่มีว่าไว้ในมาตรา ๒๑๓ และไม่อยู่ในความหมายของเรื่องสภาพแห่งหนี้ที่ไม่เปิดช่องให้บังคับได้ แต่ต้องทำความเข้าใจเอาเองจากตัวบท เช่น ในมาตรา ๒๑๘ และ ๒๑๙ โดยการขอให้บังคับชำระหนี้ตามมาตรา ๒๑๓ นั้น เห็นได้ว่าหมายความเฉพาะถึงกรณีที่มีการชำระหนี้ยังเป็นวิสัยที่จะบังคับได้ ถ้าพ้นวิสัยเสียแล้ว อาจเป็นเรื่องที่ลูกหนี้ได้หลุดพ้นไปตามมาตรา ๒๑๙ หรือมิฉะนั้นเจ้าหนี้ก็จะบังคับเอาได้แต่โดยเรียกให้ใช้ค่าสินไหมทดแทนตามมาตรา ๒๑๘ จะขอให้บังคับในสิ่งที่พ้นวิสัยไม่ได้ (Lex non cogit ad impossibilia)

๓) เจ้าหนี้ไม่ต้องการขอบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง

แม้การชำระหนี้ยังเป็นวิสัยที่จะขอให้บังคับกันได้โดยเฉพาะเจาะจง ก็เป็นสิทธิของเจ้าหนี้ที่จะขอให้บังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงหรือไม่ขอก็ได้ เมื่อเจ้าหนี้เลือกที่จะไม่ขอบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงเจ้าหนี้จะเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อการไม่ชำระหนี้ก็ได้ กรณีที่กฎหมายให้สิทธิเจ้าหนี้ที่จะไม่บังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง เช่นที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๑๖ กรณีลูกหนี้ผิดสัญญา การชำระหนี้กลายเป็นอันไร้ประโยชน์แก่เจ้าหนี้ เจ้าหนี้จะบอกปิดไม่รับชำระหนี้ และจะเลือกเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อการไม่ชำระหนี้ก็ได้ กรณีตามมาตรา ๒๑๘ วรรคสอง ในกรณีที่การชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยแต่เพียงบางส่วน ถ้าหากว่าส่วนที่ยังเป็นวิสัยจะทำได้นั้นจะเป็นอันไร้ประโยชน์แก่เจ้าหนี้แล้วเจ้าหนี้จะไม่ยอมรับชำระหนี้ส่วนที่ยังเป็นวิสัยจะทำได้นั้น และเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อการไม่ชำระหนี้เสียทั้งหมดทีเดียวก็ได้ กรณีตามมาตรา ๓๕๑ เจ้าหนี้บอกเลิกสัญญา คู่สัญญายอมกลับคืนสู่ฐานะเดิม หรือกรณีที่เจ้าหนี้ไม่มีสิทธิที่จะขอบังคับชำระหนี้เพราะตนเองไม่เสนอที่จะชำระหนี้ตอบแทนตามมาตรา ๒๑๐ และ ๓๖๕

๑.๒.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างการบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงกับการเรียกค่าเสียหาย

การบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงไม่ตัดสิทธิเจ้าหนี้ที่จะเรียกค่าสินไหมทดแทน การละเลยไม่ชำระหนี้ทำให้เจ้าหนี้มีสิทธิบังคับชำระหนี้ แต่สิทธิที่จะบังคับชำระหนี้เจ้าหนี้จะใช้ก็ได้ ไม่ใช้ก็ได้ แม้ว่าเจ้าหนี้จะบังคับชำระหนี้หรือไม่ก็ตาม ถ้าเจ้าหนี้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการที่ลูกหนี้ละเลยไม่ชำระหนี้ เจ้าหนี้ก็มีสิทธิเรียกร้องเอาค่าเสียหายจากลูกหนี้ได้ตามมาตรา ๒๑๓ วรรคสี่ ซึ่งบัญญัติว่า "อนึ่ง บทบัญญัติในวรรคทั้งหลายที่กล่าวมาก่อนนี้ หากกระทบกระทั่งถึงสิทธิที่จะเรียกเอาค่าเสียหายไม่" ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สิทธิในการเรียกค่าเสียหายเป็นคนละส่วนและเป็นสิทธิต่างหากจากกันกับสิทธิบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง จึงก่อให้เกิดปัญหาว่าเจ้าหนี้จะมีสิทธิอย่างไรบ้างและการที่เจ้าหนี้เลือกใช้สิทธิทางใดจะมีผลกระทบกันอย่างไรบ้างหรือไม่ ซึ่งแยกได้เป็น ๒ กรณี คือ

๑. กรณีที่มีการไม่ชำระหนี้เลย กรณีเช่นนี้เจ้าหนี้มีสิทธิเลือกตั้งนี้

ก. ขอเลิกสัญญาและเรียกค่าเสียหาย

เมื่อมีการไม่ชำระหนี้นอกจากสิทธิที่จะบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง หรือการเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายอันเกิดจากการที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ไปแล้ว เจ้าหนี้อาจจะไม่พึงประสงค์ที่จะผูกพันตามสัญญาที่มีขึ้นระหว่างเขากับลูกหนี้อีกต่อไป กรณีดังกล่าวนี้เจ้าหนี้เขาอาจจะใช้สิทธิขอเลิกสัญญานั้นเสียก็ได้ ซึ่งเป็นวิธีการวิธีหนึ่งที่ทำให้สัญญาลิ้นผลบังคับ

การเลิกสัญญานั้นมิใช่ว่าในทุก ๆ สัญญาที่สร้างขึ้น
เจ้าหนี้มีสิทธิบอกเลิกเมื่อใด อย่างไร ตามแต่ใจเจ้าหนี้ ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่
จะต้องมีหลักเกณฑ์ เป็นแนวทางวางไว้ว่า กรณีใดบ้างที่คู่สัญญาฝ่ายเจ้าหนี้
จึงจะมีสิทธิบอกเลิกสัญญานั้น ๆ ได้ ซึ่งมีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้ คือ

๑) จะต้องเกิดสิทธิในการเลิกสัญญา อาจเกิดจาก
กรณีดังต่อไปนี้

๑.๑ สิทธิในการเลิกสัญญาโดยข้อสัญญา ซึ่ง
เป็นสิทธิที่มีรากฐานมาจากหลักเรื่องเสรีภาพในการทำสัญญา (Principle
of Freedom of Contract) เป็นเรื่องที่ถูกกฎหมายยอมรับในเสรีภาพของคู่
สัญญาในการกำหนดชนิด แบบ ตลอดจนเนื้อหาในสัญญาที่คู่สัญญาดกลงกันให้เป็น
ไปตามความประสงค์ โดยมีการจำกัดขอบเขตของรัฐในการเข้าแทรกแซง
การทำสัญญาของคู่สัญญาให้อยู่ในวงจำกัดที่สุด หลักเรื่องเสรีภาพในการทำ
สัญญานี้เป็นหลักเกณฑ์ซึ่งนานาประเทศยอมรับและบัญญัติไว้ในกฎหมายที่เกี่ยวกับ
สัญญา กล่าวคือ สำหรับบุคคลที่มีอายุและความเข้าใจตามควรจะมีเสรีภาพ
เต็มที่ในการทำสัญญา และเมื่อได้กระทำข้อตกลงโดยอิสระและด้วยความ
สมัครใจ หากข้อตกลงนั้นไม่ขัดกับหลักเรื่องความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรม
อันดีของประชาชน ข้อตกลงนั้นย่อมมีผลใช้บังคับได้

เสรีภาพในการทำสัญญานี้มีขอบเขตที่จะแยก
พิจารณาเป็น ๔ ประการ คือ

(๑) เสรีภาพในการทำขึ้นซึ่งสัญญา (Freedom
to Make a Contract)

(๒) เสรีภาพในการเลือกคู่สัญญา (Freedom
to Select the Other Party)

(๓) เสรีภาพในการกำหนดข้อสัญญาและเนื้อหา
ในสัญญา (Freedom to Decide the Contract Terms)

(๔) เสรีภาพที่ไม่ต้องทำตามแบบ (Freedom
from Form)^๑

สำหรับในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
คงมีเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับเสรีภาพในการทำขึ้นซึ่งสัญญา และเสรีภาพในการ
กำหนดข้อสัญญาซึ่งกฎหมายได้รับรู้ถึงเสรีภาพทั้งสองกรณีนี้ และให้ความอิสระ
แก่คู่สัญญาที่จะแสดงออกถึงความมีเสรีภาพดังกล่าว ดังเช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๐๑๔/๒๔๐๖ วินิจฉัยว่า
การทำสัญญานั้นจะตกลงให้ได้เปรียบเสียเปรียบแก่กันอย่างไร แล้วแต่ความ
สมัครใจของคู่สัญญา ซึ่งต้องระวังรักษามลประโยชน์ของตนเอง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๖๑๗/๒๔๑๔ สัญญา
เช่าซื้อระบุว่า ถ้าผู้เช่าซื้อผิดนัดชำระค่าเช่าซื้อไม่ว่างวดใดงวดหนึ่ง
ผู้เช่าซื้อยินยอมให้ถือว่าผิดสัญญาทั้งหมด ดั่งนี้ก็มีผลใช้บังคับได้ไม่ขัดต่อประมวล
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๔๗๔ วรรคสอง ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่ใช้เมื่อคู่
สัญญาไม่ได้ตกลงกันไว้เป็นอย่างอื่น เป็นต้น

หลักเสรีภาพในการทำขึ้นซึ่งสัญญาไม่มีปัญหาใด
จะมีปัญหาที่น่าพิจารณาก็เพียงในเรื่อง เสรีภาพในการกำหนดข้อสัญญาเท่านั้น

^๑ ไชยยศ เหมะรัชตะ, กฎหมายว่าด้วยสัญญา เล่ม ๒ (พิมพ์ครั้งที่
๓ ; กรุงเทพมหานคร : คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗),
หน้า ๑๒๘.

ซึ่งในทางปฏิบัติไม่ค่อยจะสอดคล้องกับทางทฤษฎี กล่าวคือ คู่สัญญาผู้ซึ่งมีอำนาจในการต่อรองสามารถที่จะกำหนดข้อสัญญาที่อาจไม่เป็นไปตามความประสงค์ของคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น การใช้สัญญาแบบมาตรฐานที่ร่างโดยที่ปรึกษากฎหมายของบริษัท ซึ่งคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งไม่มีเสรีภาพในการกำหนดข้อสัญญาและไม่มีเสรีภาพที่จะโต้แย้งเงื่อนไขในข้อสัญญาได้เลย แม้ว่าในทางทฤษฎีแล้วเขาจะมีสิทธิจะกระทำได้อีกก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติเขาต้องยอมรับเงื่อนไขนั้นเกือบทั้งหมด

สิทธิเลิกสัญญาโดยข้อสัญญานั้น แม้จะมีกำหนดไว้ในสัญญาก็เป็นสิทธิของเจ้าหน้าที่ที่จะเลือก หากเจ้าหน้าที่ประสงค์จะเลิกสัญญา เจ้าหน้าที่ก็ต้องแสดงเจตนาเลิกสัญญา หากไม่แสดงเจตนาเลิกสัญญา สัญญาก็ยังอยู่ต่อไป ซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา ๓๘๖ ว่า "ถ้าคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งมีสิทธิเลิกสัญญาโดยข้อสัญญา หรือ...การเลิกสัญญานั้นย่อมทำด้วยการแสดงเจตนาแก่อีกฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาดังกล่าวมาในวรรคก่อนนั้น ท่านว่าหาอาจจะถอนได้ไม่"

ตัวอย่างของการบอกเลิกสัญญาโดยข้อสัญญา

ก็ เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๕๐๖/๒๕๑๓ สัญญาเช่าระบุงการผลิตสัญญาเช่าไว้หลายประการทั้งกรณีผลิตสัญญาเช่าข้อหนึ่งข้อใดก็ยินยอมให้ผู้ให้เช่าบอกเลิกสัญญาได้ เมื่อผู้เช่าผิดนัดชำระค่าเช่า ผู้ให้เช่าก็บอกเลิกสัญญาได้โดยไม่ต้องปฏิบัติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๕๖๐ เป็นต้น

การเลิกสัญญาโดยข้อสัญญานั้นมีความแตกต่างกับการเลิกสัญญาโดยความตกลง กล่าวคือ การเลิกสัญญาโดยข้อสัญญานั้น คู่สัญญาจะต้องกำหนดสาเหตุของการเลิกสัญญาไว้ในสัญญาเป็นการล่วงหน้า แต่

การเลิกสัญญาโดยความตกลงของคู่สัญญานั้น จะมีได้ก็เพราะคู่สัญญามิได้ระบุดังสาเหตุของการเลิกสัญญาไว้ในสัญญา จึงมาทำความตกลงเลิกสัญญากันภายหลังจากที่ทำสัญญากันขึ้นแล้ว

๑.๒ สิทธิในการเลิกสัญญาโดยบทบัญญัติแห่งกฎหมาย เป็นสิทธิที่กฎหมายกำหนดไว้เพื่อเป็นทางเลือกทางหนึ่งของคู่สัญญาฝ่ายที่มีสิทธิที่จะเลิกสัญญา ได้เพื่อเป็นการเยียวยาในกรณีที่ไม่สามารถมีการปฏิบัติการชำระหนี้ตามสัญญาได้ ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะคือ

ก. สิทธิในการเลิกสัญญาตามบทบัญญัติที่กำหนดไว้ในสัญญาที่มีชื่อ หรือในเอกเทศสัญญา ดังเช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

มาตรา ๔๗๓ บัญญัติว่า "ผู้เช่าจะบอกเลิกสัญญาในเวลาใดเวลาหนึ่งก็ได้ ด้วยส่งมอบทรัพย์สินกลับคืนให้แก่เจ้าของโดยเสียค่าใช้จ่ายของตนเอง"

มาตรา ๔๗๔ บัญญัติว่า "ในกรณีผิดนัดไม่ใช้เงินสองคราวติด ๆ กัน หรือกระทำผิดสัญญาในข้อที่เป็นสาระสำคัญ เจ้าของทรัพย์สินจะบอกเลิกสัญญาเสียก็ได้..." เป็นต้น

ซึ่งสิทธิในการเลิกสัญญาที่ยกตัวอย่างมานี้ จะเห็นได้ว่ามีทั้งกรณีที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งอาจบอกเลิกสัญญาได้ ทั้ง ๆ ที่มีได้เกิดจากความผิดของอีกฝ่ายหนึ่ง (มาตรา ๔๗๓) และกรณีที่คู่สัญญาฝ่ายที่มีหน้าที่ตามสัญญาไม่ปฏิบัติการชำระหนี้ตามสัญญานั้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการผิดสัญญา คู่สัญญาอีกฝ่ายมีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้ (มาตรา ๔๗๔)

ข. สิทธิในการเลิกสัญญาตามหลักทั่วไปที่มี
บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๓๘๗ ถึง ๓๘๙ กล่าวคือ

มาตรา ๓๘๗ บัญญัติว่า "ถ้าคู่สัญญาฝ่ายหนึ่ง
ไม่ชำระหนี้ อีกฝ่ายหนึ่งจะกำหนดระยะเวลาพอสมควร แล้วบอกกล่าวให้
ฝ่ายนั้นชำระหนี้ภายในระยะเวลานั้นก็ได้ ถ้าและฝ่ายนั้นไม่ชำระหนี้ภายใน
ระยะเวลาที่กำหนดให้ไซ้ อีกฝ่ายหนึ่งจะเลิกสัญญาเสียก็ได้"

มาตรา ๓๘๘ บัญญัติว่า "ถ้าวัตถุแห่งประสงค์
แห่งสัญญานั้นว่าโดยสภาพ หรือโดยเจตนาที่คู่สัญญาได้แสดงไว้จะเป็นผลสำเร็จ
ได้ก็แต่ด้วยการชำระหนี้ ณ เวลาที่กำหนดก็ดี หรือภายในระยะเวลาอันใด
อันหนึ่งซึ่งกำหนดไว้ก็ดี และกำหนดเวลาหรือระยะเวลานั้นได้ล่วงพ้นไปโดย
ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมิได้ชำระหนี้ไซ้ ท่านว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะเลิกสัญญานั้นเสียก็ได้
มีพักต้องบอกกล่าวดังว่าไว้ในมาตราก่อนนั้นเลย"

มาตรา ๓๘๙ บัญญัติว่า "ถ้าการชำระหนี้ทั้งหมด
หรือแต่บางส่วนกลายเป็นพ้นวิสัย เพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษลูกหนี้
ได้ไซ้ เจ้าหนี้จะเลิกสัญญานั้นเสียก็ได้"

จากบทบัญญัติดังกล่าว อาจแยกได้เป็น ๒ กรณี
คือ

๑. กรณีที่คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ชำระหนี้
(มาตรา ๓๘๗ และมาตรา ๓๘๘)
๒. กรณีที่การชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัย เพราะ
ความผิดของคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง (มาตรา ๓๘๙)

๑. กรณีที่คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ชำระหนี้

ซึ่งหมายถึงว่าลูกหนี้อยู่ในวิสัยที่จะทำการชำระหนี้ได้แต่ไม่ยอมชำระ ถ้าลูกหนี้ไม่อยู่ในวิสัยที่จะชำระหนี้ เพราะเหตุการณ์ที่ลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบ ลูกหนี้ย่อมหลุดพ้นจากความรับผิดชอบตามมาตรา ๒๑๕ ทั้งนี้เป็นไปตามหลักสภานิติลาตินที่ว่า *Impossibillium nulla obligatio* กล่าวคือ กฎหมายจะไม่บังคับให้ทำในสิ่งที่พ้นวิสัย และการไม่ชำระหนี้ในกรณีนี้ อาจเป็นการไม่ชำระหนี้ทั้งหมดหรือแต่บางส่วนหรืออาจเป็นการไม่ชำระหนี้ประธาน เช่น เงินต้น หรือหนี้อุปกรณ์ เช่น ดอกเบี้ย อย่างไรก็ตามหนี้ที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ นั้น ต้องมีขนาดพอสมควร หากเป็นการไม่ชำระหนี้ที่ไม่ใช่ข้อสำคัญในบางกรณีกฎหมายบัญญัติไว้เลยว่า จะเลิกสัญญาไม่ได้ เช่น กรณีมาตรา ๔๖๖ วรรคสอง* เป็นต้น ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นไม่มีบทมาตราใดที่แบ่งแยกข้อสัญญาออกเป็นข้อสัญญาที่เป็นสาระสำคัญ (Conditions) กับข้อสัญญาที่ไม่เป็นสาระสำคัญ (Warranties) อย่างเช่นหลักกฎหมายอังกฤษ แต่ศาลฎีกาก็เคยวินิจฉัยว่า หากเป็นการผิดสัญญาในข้อที่ไม่เป็นสาระสำคัญแล้ว คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งจะใช้สิทธิเลิกสัญญาไม่ได้**

อนึ่ง กำหนดเวลาชำระหนี้ที่กำหนดไว้ในสัญญาว่าเป็นสาระสำคัญ ซึ่งอยู่ในบังคับของมาตรา ๓๘๘ นั้น อาจกลายเป็นเรื่องไม่ใช่สาระสำคัญและตกอยู่ในบังคับของมาตรา ๓๘๗ ต่อไปได้ หากพฤติการณ์ของคู่สัญญาที่ประพฤติดังกล่าวกันภายหลังการทำสัญญาไม่ถือว่า เป็นสาระสำคัญถึงขนาดอีกต่อไป หรือเมื่อมีกรณีที่ฝ่ายหนึ่งปฏิบัติชำระหนี้ล่าช้า

* มีหลักว่าหากผู้ขายส่งมอบทรัพย์สินขาดบกพร่องหรือล่าจำนวนไม่เกินร้อยละห้าของเนื้อที่ทั้งหมดที่ระบุไว้ ผู้ซื้อต้องรับเอาไว้และใช้ราคาตามส่วน จะบอกเลิกสัญญาไม่ได้ เว้นแต่การขาดบกพร่องหรือล่าจำนวนนั้นถึงขนาดซึ่งหากผู้ซื้อได้ทราบก่อนแล้วคงจะมีได้เข้าทำสัญญาด้วย

** ดูคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๘๐๓/๒๕๐๐

กว่ากำหนดและอีกฝ่ายหนึ่งก็ยังไม่ยอมรับการชำระหนี้ หากเป็นกรณีดังกล่าวคู่สัญญาที่ประสงค์จะบอกเลิกสัญญาจะทำได้ ก็ต่อเมื่อมีหนังสือบอกกล่าวกำหนดเวลาเตือนให้อีกฝ่ายหนึ่ง ให้ชำระหนี้ก่อนตามมาตรา ๓๘๗ จะบอกเลิกสัญญาโดยไม่กำหนดเวลาเตือนให้ชำระหนี้ โดยอ้างข้อสัญญาที่ตกลงไว้แต่แรกที่ทำสัญญากันไม่ได้ เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๓๔๐๘/๒๕๓๐ สัญญา

เข้าชื่อระบุว่า การชำระค่าเช่าซื้อตรงตามกำหนดเวลาเป็นสาระสำคัญของสัญญา ถ้าผู้เช่าซื้อผิดนัดค้างชำระค่าเช่าซื้อสองงวดติดต่อกัน หรือผิดนัดค้างชำระค่าเช่าซื้อตั้งแต่สองงวดขึ้นไป ให้สัญญาเช่าซื้อเป็นอันยกเลิกเพิกถอนทันทีแต่ในทางปฏิบัติ เมื่อจำเลยผู้เช่าซื้อซึ่งมิได้ชำระค่าเช่าซื้อให้โจทก์ตรงตามกำหนดที่ระบุไว้ในสัญญาตลอดมาโจทก์ก็ยอมรับชำระหนี้โดยมิได้อิดเอื้อนจึงเห็นได้ว่า โจทก์และจำเลยมิได้มีเจตนาที่จะถือเอากำหนดเวลาตามสัญญาเช่าซื้อเป็นสาระสำคัญ หากโจทก์ประสงค์จะเลิกสัญญาเช่าซื้อกับจำเลย โจทก์ต้องปฏิบัติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๓๘๗ กล่าวคือต้องบอกกล่าวกำหนดระยะเวลาพอสมควรให้จำเลยชำระค่าเช่าซื้องวดที่ติดค้างอยู่ ต่อเมื่อจำเลยไม่ชำระค่าเช่าซื้อภายในระยะเวลาที่กำหนดนั้น โจทก์จึงจะบอกเลิกสัญญาได้

๒. กรณีที่การชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัย เพราะความผิดของคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง กรณีนี้แม้การชำระหนี้จะกลายเป็นพันธวิสัยแต่เพียงบางส่วนโดยความผิดของลูกหนี้ แม้ส่วนที่ยังเป็นวิสัยจะทำได้นั้นจะเป็นประโยชน์ต่อเจ้าหนี้ เจ้าหนี้ก็ยังมีสิทธิเลิกสัญญาได้

๒) การเลิกสัญญามีผลต่อเมื่อการแสดงเจตนา เมื่อเจ้าหนี้มีสิทธิเลิกสัญญา ไม่ว่าจะ เป็นสิทธิเลิกสัญญาที่เกิดขึ้นโดยข้อสัญญาหรือบทบัญญัติแห่งกฎหมายและเจ้าหนี้ประสงค์จะเลิกสัญญา เจ้าหนี้จำต้องแสดง

เจตนาเลิกสัญญาไปยังลูกหนี้ โดยอาจเป็นการแสดงเจตนาบอกเลิกโดยชัดแจ้ง หรือโดยปริยาย* ก็ได้ และการเลิกสัญญาเป็นนิติกรรมที่ไม่มีแบบ แม้สัญญาที่จะบอกเลิกเป็นนิติกรรมที่กฎหมายบังคับให้ทำตามแบบ เช่น ให้ทำเป็นหนังสือ (ตามมาตรา ๑๑๔ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์) การบอกเลิกสัญญาก็อาจแสดงเจตนาบอกเลิกด้วยวาจาได้** อีกทั้งเพื่อเป็นการแสดงเจตนาถึงคู่สัญญา อีกฝ่ายหนึ่งโดยชอบแล้วจะถอนไม่ได้ (มาตรา ๓๘๖) นอกจากนั้นกรณีที่คู่สัญญาแต่ละฝ่ายมีหลายคน หากจะมีการเลิกสัญญาก็ต้องเลิกกันในระหว่างคู่สัญญาทุกคนพร้อมกันทั้งหมดจะเลิกสัญญาเพียงบางส่วนไม่ได้ เนื่องจากหลักที่ว่าสิทธิเลิกสัญญาเป็นสิทธิที่จะแบ่งแยกมิได้^๑ และถ้าหากให้มีการแบ่งเลิกสัญญากันได้เพียงบางส่วน สำหรับคู่สัญญาเพียงบางคนแล้ว จะเกิดความยุ่งยากในระหว่างคู่สัญญาเหล่านั้นเป็นอันมาก^๒

กล่าวโดยสรุป หากเจ้าหนี้เลือกใช้สิทธิเลิกสัญญา เมื่อบอกเลิกสัญญาแล้วก็จะฟ้องร้องให้ลูกหนี้ปฏิบัติตามสัญญาไม่ได้ คงได้แต่ฟ้องให้กลับคืนสู่ฐานะเดิมตามมาตรา ๓๕๑

๖. ข้อบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง และเรียกค่า

เสียหาย

* คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๖๑๔/๒๔๓๑ การที่โจทก์ยึดรถคันที่เข้าซื้อคืน เพราะเหตุที่จำเลยไม่ชำระค่าเช่าซึ่งงวดต่อมา และจำเลยยินยอมให้ยึดโดยมิได้โต้แย้ง ถือได้ว่าโจทก์จำเลยต่างสมัครใจที่จะเลิกสัญญากันโดยปริยายนับแต่วันที่โจทก์ยึดรถคันที่เข้าซื้อคืน คู่สัญญาจำต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งได้กลับคืนสู่ฐานะดังที่เป็นอยู่เดิม

** คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๘๔๓/๒๔๒๒ แม้สัญญาจะซื้อจะขายได้ทำหลักฐานเป็นหนังสือ การบอกเลิกสัญญานั้นหาจำต้องทำเป็นหนังสือไม่

^๑ จิต เศรษฐบุตร เรื่องเดิม, หน้า ๓๖๖.

^๒ จิตติ ติงศภักดิ์ เรื่องเดิม, หน้า ๑๐๓.

มาตรา ๒๑๓ วรรคสุดท้าย บัญญัติว่า "บทบัญญัติใน
วรรคทั้งหลายที่กล่าวมาก่อนนี้ไม่กระทบกระทั่งถึงสิทธิที่จะเรียกเอาค่าเสียหาย"

บทบัญญัตินี้ดังกล่าวหมายความว่าแม้เจ้าหนี้จะ
ได้ขอบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงแล้วก็ตาม ถ้ายังมีการเสียหายอะไรอีก
เนื่องแต่การที่ลูกหนี้ไม่ได้ชำระหนี้ให้โดยสมัครใจจะต้องมาฟ้องร้องขอบังคับเอา
เช่นนั้น เจ้าหนี้ก็ยังสามารถที่จะเรียกเอาค่าเสียหายได้เช่นกัน ซึ่งอาจเกิดผลว่า

๑) ศาลสามารถบังคับให้ลูกหนี้ปฏิบัติตามชำระหนี้
ตามมูลหนี้ได้หรือลูกหนี้ยอมชำระหนี้ กรณีนี้เจ้าหนี้จะได้รับชำระหนี้ และเจ้าหนี้
ย่อมมีสิทธิได้รับค่าเสียหาย ในกรณีที่การชำระหนี้ของลูกหนี้ต้องล่าช้าไป หรือ
ถ้าหนี้ที่เจ้าหนี้ได้รับชำระหนี้ไม่ถูกต้องตามวัตถุประสงค์แห่งหนี้

๒) ศาลไม่สามารถบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้
กรณีนี้เจ้าหนี้ย่อมมีสิทธิได้รับค่าเสียหายอย่างเต็มที่ต่อการไม่ชำระหนี้

ค. เจ้าหนี้ไม่เลิกสัญญา แต่ต้องการเรียกค่าสินไหม
ทดแทนในฐานะที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้เลย

ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสิทธิในการเลิกสัญญาเป็นสิทธิ
ที่เจ้าหนี้มีทางเลือกตั้งนั้น เจ้าหนี้จึงอาจเลิกสัญญาหรือไม่ก็ได้และไม่มีความหมาย
บังคับว่าเจ้าหนี้จะต้องเลิกสัญญาเสียก่อนจึงจะเรียกค่าเสียหายได้ ส่วนการขอ
บังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงนั้น ตามมาตรา ๒๑๓ วรรคสุดท้าย ก็มีได้
บังคับว่าเจ้าหนี้จะต้องขอบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงก่อน ถ้าไม่ได้แล้ว
จึงจะมีสิทธิเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนได้ ดังนั้น ตราบเท่าที่ลูกหนี้ยังมีได้ขอ
ปฏิบัติตามชำระหนี้ของตนเจ้าหนี้ย่อมเรียกเอาค่าเสียหายได้เต็มที่

๒. กรณีที่มีการชำระหนี้แต่ชำระไม่ถูกต้องตามวัตถุประสงค์

แห่งมูลหนี้

การที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ให้ต้องตามความประสงค์อันแท้จริงแห่งหนี้มีมาตรา ๒๑๔ เป็นแม่บทบัญญัติว่า เมื่อลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ให้ต้องตามความประสงค์อันแท้จริงแห่งหนี้ไซ้ เจ้าหนี้จะเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายอันเกิดแต่การนั้นก็ได้ บทบัญญัตินี้เป็นทางแก้ของเจ้าหนี้ สำหรับกรณีที่ลูกหนี้ชำระหนี้ผิดวัตถุประสงค์แห่งหนี้ (Subject) ผิดเวลา (Date) ผิดสถานที่ (Place) เพราะกรณีเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องที่อาจเป็นไปได้โดยไม่ต้องตามความประสงค์แห่งหนี้ เป็นเหตุให้เจ้าหนี้เสียหายได้ทั้งนั้น

สำหรับเรื่องนี้ มีหลักสำคัญที่เกี่ยวข้องตามมาตรา ๓๒๐ ซึ่งบัญญัติว่า "อันจะบังคับให้เจ้าหนี้รับชำระหนี้แต่เพียงบางส่วน หรือให้รับชำระหนี้เป็นอย่างอื่นผิดไปจากที่จะต้องชำระแก่เจ้าหนี้นั้น ท่านว่าหาอาจบังคับได้ไม่" โดยทำให้เกิดผล คือ ถ้าขอชำระหนี้ผิดไปจากที่เป็นหนี้เจ้าหนี้ย่อมมีสิทธิปฏิเสธไม่รับชำระหนี้ได้ เช่น กู้เงินเข้ามา ๑,๐๐๐ บาท โดยไม่ได้ตกลงกันให้ผ่อนใช้ต้นทศคืนเป็นงวด ๆ จะไปขอบังคับเขารับชำระหนี้ผ่อนใช้คืนเป็นงวด ๆ ไม่ได้ แม้ลักษณะของหนี้จะเป็นหนี้ที่แบ่งชำระได้ก็ตาม หรือทำสัญญาขายม้า จะขอลงมอบวัวแทนและบังคับให้เจ้าหนี้รับชำระหนี้เช่นนั้น ไม่ได้ เป็นต้น

เมื่อหลักตามมาตรา ๓๒๐ ดังกล่าว ทำให้ลูกหนี้จะบังคับเจ้าหนี้ให้รับชำระหนี้ผิดวัตถุประสงค์ไม่ได้ ปัญหาจึงมีว่าเจ้าหนี้จะขอลีกสัญญา และขอบังคับเอาค่าเสียหายเหมือนดังกรณีที่ไม่มีชำระหนี้เลยได้หรือไม่ และลูกหนี้จะขอทำการชำระหนี้ใหม่โดยถูกต้องตามวัตถุประสงค์แล้ว เจ้าหนี้จะไม่ยอมรับการชำระหนี้นั้นได้หรือไม่

สำหรับปัญหาดังกล่าวนี้ ผู้เขียนเห็นว่ากรณีที่ลูกหนี้ขอทำการชำระหนี้ใหม่โดยถูกต้องตามวัตถุประสงค์นั้น เจ้าหนี้ น่าจะยังไม่มีเหตุผลที่จะบอกปิดไม่รับชำระหนี้ของลูกหนี้ เพราะแม้แต่การที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้เลย เจ้าหนี้ยังต้องกำหนดระยะเวลา ให้ลูกหนี้ทำการชำระภายในกำหนดเวลา

เสียก่อน หากลูกหนี้ไม่ทำการชำระหนี้ภายในกำหนดเวลานั้น เจ้าหนี้จึงมีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้ ส่วนกรณีนี้แม้ลูกหนี้จะทำการชำระหนี้ไม่ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ แต่ลูกหนี้ก็ขอทำการชำระหนี้ใหม่โดยถูกต้องตามวัตถุประสงค์ กรณีเช่นนี้จึงเห็นว่า เจ้าหนี้ต้องรับเอาการชำระหนี้นั้นจะบอกปิดและขอเลิกสัญญา และเรียกเอาค่าเสียหายเหมือนดังไม่มีการชำระหนี้เลยไม่ได้ แต่ส่วนกรณีที่ลูกหนี้ชำระหนี้ไม่ต้องตามวัตถุประสงค์ในตอนแรกนั้น ถ้าเจ้าหนี้ได้รับความเสียหายเจ้าหนี้ก็เรียกเอาค่าเสียหายในส่วนนั้นได้

ส่วนกรณีที่ลูกหนี้ปฏิบัติการชำระหนี้ไม่ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ และไม่ได้ขอปฏิบัติการชำระหนี้ใหม่ให้ถูกต้องนั้น ผู้เขียนเห็นว่า กรณีเช่นนี้ก็ต้องอาศัยหลักตาม มาตรา ๓๘๗ เช่นเดียวกับกรณีที่ไม่มีชำระหนี้เลย คือไม่รับการชำระหนี้ที่ผิดวัตถุประสงค์นั้น และขอให้มีการชำระหนี้ใหม่ที่ถูกต้อง และกำหนดเวลาไว้ระยะหนึ่งเพื่อให้ลูกหนี้ทำการชำระหนี้ หากลูกหนี้ไม่ทำการชำระหนี้ก็ขอบอกเลิกสัญญา และขอบังคับเอาค่าเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้นั้นได้เหมือนกรณีที่ไม่มีชำระหนี้เลยได้ แต่หากลูกหนี้ยินยอมปฏิบัติการชำระหนี้ภายในกำหนดเวลาตามมาตรา ๓๘๗ แล้ว เจ้าหนี้ยังได้รับความเสียหายก็อาจเรียกค่าเสียหายได้อีก

อย่างไรก็ดีกรณีที่เจ้าหนี้ปฏิบัติตามมาตรา ๓๘๗ แล้ว ถ้าลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตามสัญญาภายในกำหนดเวลา แล้วเจ้าหนี้จะไม่ขอเลิกสัญญาและขออำนาจศาลบังคับให้ลูกหนี้ปฏิบัติการชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงอีกก็น่าจะได้ เพราะตามมาตรา ๓๘๗ นั้นเป็นสิทธิของเจ้าหนี้ที่จะขอให้เลิกสัญญาหรือไม่ก็ได้

เพื่อเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึง หลักเกณฑ์ตามที่ได้กำหนดไว้ใน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น กับหลักเกณฑ์โดยทั่วไปของหลักกฎหมายของต่างประเทศ ผู้เขียนใคร่ขอกล่าวถึงหลักกฎหมายต่างประเทศบางประเทศที่ได้กำหนดถึงสิทธิของเจ้าหนี้ ในการบังคับชำระหนี้ไว้โดยสังเขป ดังนี้

กฎหมายญี่ปุ่น ได้อธิบายไว้ว่า ถ้าลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตามชำระหนี้ตามที่เขามีหน้าที่ผูกพันอยู่ เจ้าหนี้ย่อมมีสิทธิจะเรียกให้บังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงได้เป็นลำดับแรก แต่ในบางกรณีเจ้าหนี้อาจขอให้บังคับชำระหนี้โดยเรียกให้ลูกหนี้ชดใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายได้ และในกรณีเช่นนี้เจ้าหนี้มีสิทธิที่จะเลือกเรียกร้องเอาค่าสินไหมทดแทนแต่เพียงอย่างเดียวหรือบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงก็ได้ และพร้อมกันนั้นจะขอเรียกร้องเอาค่าเสียหายตามที่ได้ตกลงกันไว้แต่เดิม

กฎหมายอังกฤษ กรณีที่ลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตามชำระหนี้ ทางแก้ไขในกฎหมายอังกฤษนั้น เจ้าหนี้มักจะได้รับความเสียหายความเสียหายด้วยค่าเสียหาย กล่าวคือ เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องเอาค่าเสียหาย หรือบางกรณีอาจจะขอลีกสัญญาได้ ทั้งนี้คงสืบเนื่องมาจากที่ว่าตามหลักกฎหมายอังกฤษนั้นได้มีการแบ่งข้อสัญญาในสัญญาทุกประเภทออกเป็น ๒ ชนิด คือ ๑. ข้อสัญญาที่เรียกว่า Conditions และ ๒. ข้อสัญญาที่เรียกว่า Warranties ข้อสัญญาที่เป็น Conditions นั้น เป็นข้อสัญญาที่เป็นรากฐานหรือหัวใจของสัญญา โดยหลักกฎหมายแล้วถือว่าข้อสัญญาที่เป็น Conditions นั้น เป็นข้อสัญญาที่มีความสำคัญมากกว่าข้อสัญญาที่เป็น Warranties การทำผิดสัญญาที่เป็น Conditions นั้น มีผลทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเลิกสัญญาและเรียกค่าเสียหายได้ แต่การทำผิดข้อสัญญาที่เป็น Warranties นั้น คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิเรียกค่าเสียหายเท่านั้น แต่ไม่มีสิทธิเลิกสัญญา^๑ ฉะนั้นตามหลักกฎหมายอังกฤษถ้าการกระทำผิดสัญญาหรือไม่ชำระหนี้ นั้น เป็นข้อสาระสำคัญของสัญญา หรือที่

^๑ J.E. de Becker, op. cit., pp. 264 - 265.

^๒ สรุศักดิ์ วาจาสิทธิ์, "สัญญาสำเร็จรูปของอังกฤษ", วารสารนิติศาสตร์, ๑๔ (มีนาคม ๒๕๒๘), ๒๓.

เรียกว่า เป็นข้อสัญญาที่เป็น Conditions แล้ว การชดใช้ค่าเสียหายเป็นทางเยียวยาหรือแก้ไขที่สำคัญ การบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงมักจะไม่วกเกิดขึ้นถ้าค่าเสียหายเพียงพอในการทดแทนความเสียหาย ดังนั้น ตามหลักกฎหมายอังกฤษในเมื่อมีการไม่ปฏิบัติการชำระหนี้ หรือการผิดสัญญาเกิดขึ้น เจ้าหนี้มักจะได้รับค่าเสียหายเป็นการชดเชยความเสียหายมากกว่าที่จะได้รับการบังคับให้ชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง¹

กฎหมายเยอรมัน ในกรณีที่มีการไม่ปฏิบัติการชำระหนี้ ในหลักกฎหมายเยอรมัน การบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจงเป็นวิธีแก้ไขสำหรับการไม่ชำระหนี้ที่สำคัญ ดังจะเห็นได้จากในกฎหมายเรื่องนี้ คือประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา ๒๔๑ ได้บัญญัติว่า "ด้วยอำนาจแห่งมลหนี้ เจ้าหนี้ย่อมมีสิทธิที่จะเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้..." เจ้าหนี้ประสงค์จะเรียกค่าเสียหาย หรือเลิกสัญญาในกรณีสัญญาต่างตอบแทน แทนการบังคับชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง เจ้าหนี้จะต้องดำเนินการตามบทบัญญัติของกฎหมายซึ่งกำหนดไว้ตามมาตรา ๓๒๖ โดยลูกหนี้จะต้องได้รับโอกาสสุดท้ายที่จะทำการชำระหนี้ เว้นแต่การชำระหนี้นั้นจะไม่เป็นประโยชน์ต่อเจ้าหนี้อีกต่อไป

ทางแก้ไขทางแรกภายใต้หลักกฎหมายเยอรมัน คือ สิทธิที่จะได้รับการชำระหนี้โดยเฉพาะเจาะจง เมื่อหนี้นั้นไม่ได้รับการปฏิบัติโดยผลของกฎหมาย หรือจากสภาพแวดล้อม และสิทธิที่ ๒ คือ การเรียกค่าเสียหาย เมื่อหนี้นั้นไม่ได้รับการปฏิบัติโดยผลของการกระทำที่เป็นการผิดกฎหมาย²

¹ K.W.Ryan, An Introduction to the Civil Law (The Law Book co. of Australia, 1962), p. 76.

² E.J. Schuster, The Principles of German Civil Law, Oxford at the Clarendon Press, 1907, pp. 184 - 190.

จากหลักกฎหมายของบางประเทศดังที่ได้กล่าวข้างต้นนี้เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยแล้ว จะเห็นได้ว่าในเรื่องดังกล่าวนี้ กฎหมายไทยมีลักษณะที่ให้สิทธิแก่เจ้าหนี้เป็นไปในทำนองเดียวกับกฎหมายของประเทศเยอรมันและญี่ปุ่น ซึ่งแตกต่างไปจากหลักกฎหมายของอังกฤษ

๑.๓ การเรียกค่าเสียหายในมูลผิดสัญญา

๑.๓.๑ คู่สัญญาไม่ได้กำหนดค่าเสียหายไว้

การเรียกค่าเสียหายในมูลผิดสัญญานั้นจะเรียกร้องกันได้ก็ต่อเมื่อมีความรับผิดทางสัญญาเกิดขึ้นก่อน ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อ^๑

- ๑) ได้มีสัญญาสมบูรณ์ตามกฎหมายในระหว่างผู้รับผิดชอบ และผู้เสียหาย
- ๒) ความเสียหายนั้นเป็นผลมาจากการไม่ปฏิบัติตามหนี้แห่งสัญญานั้น

ตามปกติค่าเสียหายอันเนื่องมาแต่การผิดสัญญานั้นเป็นไปตามหลักทั่วไปในมาตรา ๒๒๒ ซึ่งได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น โดยหากไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยเฉพาะให้เรียกค่าเสียหายกันได้อย่างไรแล้ว ก็ต้องบังคับตามบทบัญญัติในมาตรา ๒๒๒ นี้ ทั้งสิ้น^๒

^๑ ไชยยศ เหมะรัชตะ เรื่องเดิม, หน้า ๑๔๕๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖๔.

การกำหนดค่าเสียหายโดยบทบัญญัติกฎหมายพิเศษ ดังเช่น
มาตรา ๒๒๔ ซึ่งบัญญัติว่า "หนี้เงินนั้น ท่านให้คิดดอกเบี้ยใน
ระหว่างเวลาผิดนัดร้อยละเจ็ดกึ่งต่อปี ถ้าเจ้าหนี้อาจจะเรียกดอกเบี้ยได้สูง
กว่านั้น โดยอาศัยเหตุอย่างอื่นอันชอบด้วยกฎหมาย ก็ให้คงส่งดอกเบี้ยต่อไป
ตามนั้น

ท่านห้ามมิให้คิดดอกเบี้ยซ้อนดอกเบี้ยในระหว่างผิดนัด
การพิสูจน์ค่าเสียหายอย่างอื่นนอกกว่านั้น ท่านอนุญาตให้
พิสูจน์ได้"

จะเห็นได้ว่าตามมาตรา ๒๒๔ นี้ กฎหมายบัญญัติไว้เป็นพิเศษ
สำหรับกรณีหนี้เงินว่าถ้าเป็นหนี้เงิน เมื่อการผิดนัดแล้ว ในระหว่างเวลาผิดนัด
กฎหมายบัญญัติให้คิดดอกเบี้ยในอัตราร้อยละเจ็ดกึ่งได้เลย โดยไม่ต้องมาพิสูจน์
ค่าเสียหายกันอีกว่าเสียหายเพียงใด อย่างไร แต่หากจะเรียกค่าเสียหายอื่น
นอกจากนี้ ก็มีหน้าที่พิสูจน์ให้ศาลเห็น

นอกจากนี้กรณีตามมาตรา ๒๒๔ ซึ่งบัญญัติว่า "ถ้าลูกหนี้จำต้อง
ใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อราคาวัตถุอันใดเสื่อมเสียไประหว่างผิดนัดก็ดี หรือวัตถุ
อันไม่อาจส่งมอบได้ เพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันเกิดขึ้นระหว่างผิดนัดก็ดี
ท่านว่าเจ้าหนี้จะเรียกดอกเบี้ยในจำนวนที่จะต้องใช้เป็นค่าสินไหมทดแทน คิด
ตั้งแต่วันอันเป็นฐานที่ตั้งแห่งการกะประมาณราคานั้นก็ได้ วิธีเดียวกันนี้ ท่าน
ให้ใช้ตลอดถึงการที่ลูกหนี้จำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทน เพื่อการที่ราคาวัตถุตกต่ำ
เพราะวัตถุนั้นเสื่อมเสียลงในระหว่างเวลาที่ผิดนัดนั้นด้วย"

ดอกเบี้ยตามมาตรา ๒๒๔ นี้ตกอยู่ในบังคับมาตรา ๒๒๔ จึง
เรียกได้อัตราร้อยละเจ็ดกึ่งต่อปี และห้ามเรียกดอกเบี้ยซ้อนดอกเบี้ย โดยมีผล
เป็นพิเศษเฉพาะเวลาที่จะเริ่มต้นคิดดอกเบี้ยเท่านั้น คือแทนที่จะคิดแต่วันผิดนัด
(ตามมาตรา ๒๒๔) กฎหมายยอมให้เจ้าหนี้คิดเอาได้ตั้งแต่วันอันเป็นฐานที่ตั้ง
แห่งการกะประมาณราคา ในกรณีที่ทรัพย์สินวัตถุที่ตนคิดราคาเป็นค่าสินไหมทดแทน

ต้องเสื่อมเสียไป (Perished) หรือหลุดไปจากมือลูกหนี้จนส่งมอบคืนให้
เจ้าหนี้ไม่ได้หรือกรณีราคาทรัพย์สินร่วงตตกต่ำน้อยลง (Diminution in Value)
เพราะได้เสื่อมเสียลง (Deteriorated) หรือบอบสลาย แม้หากจำเลยจะได้
คืนมาจากลูกหนี้แล้ว¹

ส่วนเวลานั้นเป็นฐานที่ตั้งแห่งการกะประมาณราคานั้น สุดแต่
เจ้าหนี้จะเลือกเอาวันใดตั้งแต่วันที่เสียหายก็ได้ มิใช่บังคับ โดยไม่จำเป็นต้อง
เป็นวันที่ทรัพย์สินนั้นมีราคาสูงสุดเสมอไป² เป็นเวลาใดก็ได้ที่เจ้าหนี้เลือก หรือ
ศาลตัดสิน เลือกวันใดแล้วก็ให้คิดดอกเบี้ยตั้งแต่วันนั้น³

๑.๓.๒ คู่สัญญากำหนดค่าเสียหายไว้

เนื่องจากค่าเสียหายที่คู่สัญญาต้องรับผิดชอบเนื่องมาแต่การ
ปฏิบัติผิดสัญญาตามหลักทั่วไปดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งกฎหมายกำหนดไว้อาจไม่เป็นที่
พอใจแก่คู่กรณีในสัญญาก็ได้ ดังนั้น เพื่อให้เป็นไปตามหลักอิสระในการแสดง
เจตนาและหลักที่ว่าด้วยเสรีภาพในการทำสัญญา กฎหมายจึงเปิดโอกาสให้คู่
กรณีในสัญญาสามารถกำหนดความรับผิดชอบเรื่องค่าเสียหายกันไว้ในสัญญาเป็นการ
ล่วงหน้า ซึ่งเรียกชื่อตามกฎหมายว่า "มัดจำ" (Earnest) และ "เบี้ยปรับ"
(Penalty) โดยผู้เขียนขอกล่าวถึงเฉพาะเบี้ยปรับ ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์

¹ ไพจิตร บุญพันธ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
ลักษณะละเมิด (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๔๑๘), หน้า ๑๖๓ - ๑๖๔.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔ - ๑๖๔.

³ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. เรื่องเดิม, หน้า ๔๗๘ - ๔๘๐.

ฉบับนี้เท่านั้น

เบี้ยปรับ คือ ค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนความเสียหายที่คู่สัญญาตกลงกันไว้ล่วงหน้าจะเรียกกันว่าเบี้ยปรับ ค่าปรับ ดอกเบี้ย อย่างไรก็ตามก็ได้ หากมีลักษณะเป็นค่าเสียหายที่กำหนดไว้ล่วงหน้าย่อมเป็นเบี้ยปรับ¹

กฎหมายเปิดโอกาสให้คู่สัญญากำหนดเบี้ยปรับในกรณีที่คู่สัญญาไม่ปฏิบัติตามสัญญากันได้เพื่อแก้ปัญหาในเรื่องจำนวนค่าเสียหาย และปัญหาเรื่องพยานหลักฐานในการนำสืบค่าเสียหาย กล่าวคือ เจ้าหนี้ไม่จำเป็นต้องนำสืบพิสูจน์ความเสียหายและจำนวนค่าเสียหาย และไม่ต้องให้ศาลกำหนดจำนวนค่าเสียหายเป็นจำนวนเงินที่แน่นอนให้เพราะ เจ้าหนี้มีสิทธิปรับเบี้ยปรับซึ่งกำหนดเป็นจำนวนเงินอันแน่นอนไว้ในสัญญาอยู่แล้ว ทั้งการพิสูจน์ค่าเสียหายให้ปรากฏแก่ศาลนั้น ในบางกรณีย่อมเป็นการยากที่จะพิสูจน์ได้ ดังนั้น การที่คู่สัญญาตกลงเรื่องค่าเสียหายไว้ล่วงหน้า จึงเป็นการสะดวกและขจัดปัญหาข้อยุ่งยากในเรื่องการพิสูจน์ค่าเสียหายได้ประการหนึ่ง² นอกจากนี้กฎหมายประสงค์จะให้เบี้ยปรับเป็นการลงโทษลูกหนี้ฐานผิดสัญญา มิใช่ประสงค์จะให้เป็นการชดใช้ค่าเสียหายในทรัพย์สินเท่านั้น ดังนั้น ถึงแม้เจ้าหนี้จะไม่ได้รับความเสียหายเลยก็เรียกเบี้ยปรับได้หากลูกหนี้ผิดสัญญา

¹ สุรศักดิ์ วาจาสิทธิ์, ย่อหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ สัญญา (พิมพ์ครั้งที่ ๒ ; กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๓๓), หน้า ๗๑.

² มาโนช จรมาศ, "เบี้ยปรับ" ตุลพาห, ๑ (มกราคม ๒๕๐๕), ๒๗ - ๓๒.

เบี้ยปรับอาจกำหนดได้เป็นว่า

- ก. ให้ใช้เงินจำนวนหนึ่งเป็นเบี้ยปรับตามมาตรา ๓๗๕ หรือ
 ข. ให้ทำการชำระหนี้เป็นอย่างอื่นให้เป็นเบี้ยปรับตาม มาตรา
 ๓๘๒

เบี้ยปรับตามข้อ ก. แบ่งออกได้เป็น ๒ กรณี คือ

๑. เบี้ยปรับเมื่อตนไม่ชำระหนี้ตามมาตรา ๓๘๐ ซึ่งพอสรุปหลักได้ว่า การเรียกร้องริบเบี้ยปรับกับเรียกร้องให้ชำระหนี้ นั้นจะมีอยู่พร้อมกันไม่ได้ เหตุผลคงเป็นเพราะกฎหมายไม่ประสงค์ให้มีการค้ากำไรจากการผิดสัญญาและเมื่อเรียกร้องให้ชำระหนี้แล้ว แม้จะริบเบี้ยปรับไม่ได้ตามมาตรา ๓๘๐ วรรคแรก แต่อาจเรียกเอาเบี้ยปรับในฐานะเป็นค่าเสียหายตามมาตรา ๓๘๐ วรรคสอง ประกอบมาตรา ๒๑๓ วรรคท้ายได้ หากเจ้าหนี้ได้รับความเสียหายโดยเรียกเอาเบี้ยปรับเป็นค่าเสียหายจำนวนน้อยที่สุด กล่าวคือหากได้รับความเสียหายมากกว่าจำนวนเงินตามเบี้ยปรับก็เรียกร้องได้อีก
๒. เบี้ยปรับเมื่อตนไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควรตามมาตรา ๓๘๑ ซึ่งกรณีนี้ไม่ใช่ลูกหนี้ไม่ยอมชำระหนี้เสียทีเดียว เพียงแต่ว่าลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ให้ตรงตามเวลาที่กำหนดไว้ในสัญญา กรณีนี้เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องให้ชำระหนี้ตามสัญญาและริบเบี้ยปรับได้ด้วย และไม่ว่าเจ้าหนี้จะใช้สิทธิฟ้องบังคับให้ลูกหนี้ปฏิบัติตามสัญญาหรือใช้สิทธิเลิกสัญญา การริบเบี้ยปรับนั้นไม่ได้ตัดสิทธิเจ้าหนี้ในการเรียกเอาค่าเสียหาย ดังนั้น ถ้าเจ้าหนี้ได้รับความเสียหายมากกว่าจำนวนเงินตามเบี้ยปรับก็สามารถพิสูจน์ค่าเสียหายดังกล่าวได้ แต่หากเจ้าหนี้ยอมรับการชำระหนี้ของลูกหนี้หลังจากลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ตรงตามกำหนดเวลาแล้ว เจ้าหนี้จะเรียกเอาเบี้ยปรับได้ต่อเมื่อได้ออกสงวนสิทธิไว้ในขณะรับชำระหนี้

โดยเหตุที่เบี้ยปรับ คือ ค่าเสียหายที่ตกลงไว้ล่วงหน้าซึ่งหาก
 เบี้ยปรับกำหนดไว้ต่ำไปแล้ว เจ้าหนี้ได้รับความเสียหายมากกว่าเบี้ยปรับก็
 สามารถพิสูจน์ค่าเสียหายมากกว่าตามมาตรา ๓๘๐ วรรคสองได้ ดังนั้น หาก
 เบี้ยปรับที่สูงเกินไป กฎหมายก็บัญญัติให้อำนาจศาลสั่งลดเป็นจำนวนพอสมควร
 ได้ (มาตรา ๓๘๓) แต่ในการวินิจฉัยว่า สมควรเพียงใดให้พิเคราะห์ถึงทาง
 ได้เสียทุกอย่างอันชอบด้วยกฎหมาย ไม่ใช่เพียงทางได้เสียในเชิงทรัพย์สิน
 เพราะหากพิเคราะห์เฉพาะถึงทางได้เสียในเชิงทรัพย์สิน เบี้ยปรับก็จะไม่ต่าง
 อะไรกับค่าเสียหายตามมาตรา ๒๒๒

ตัวอย่างของเบี้ยปรับ เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๖๒๒/๒๕๒๓ การที่โจทก์จำเลยได้ทำ
 ความตกลงไว้ในหนังสือสัญญาเช่าซื้อถึงวิธีการชดเชยค่าสินไหมทดแทน จึงถือได้
 ว่าเป็นข้อสัญญาที่มีลักษณะเป็นการกำหนดเบี้ยปรับ เมื่อศาลเห็นว่าเบี้ยปรับนั้น
 สูงเกินส่วนก็ย่อมมีอำนาจลดลงเป็นจำนวนพอสมควรได้ เป็นต้น

หลักกฎหมายเรื่องเบี้ยปรับของไทย บัญญัติไว้ทำนองเดียวกับ
 หลักกฎหมายเยอรมันโดยให้ความเคารพในการแสดงเจตนา แต่มีข้อจำกัดว่า
 เบี้ยปรับจะต้องไม่สูงเกินส่วนและถือเสมือนหนึ่งว่า ค่าเสียหายที่กำหนดไว้
 ล่วงหน้ากับเบี้ยปรับเป็นอย่างเดียวกัน ซึ่งต่างจากหลักกฎหมายอังกฤษ ซึ่งคำ
 ทั้งสองคำดังกล่าวมีความหมายต่างกัน เงินเบี้ยปรับก็คือค่าเสียหายที่กำหนดกัน
 ไว้ล่วงหน้าเพื่อจะได้มีจำต้องมีการพิสูจน์กันอีกนั่นเอง แต่ผลก็ไม่ต่างกัน
 กล่าวคือ ถือว่าเบี้ยปรับเป็นสัญญากำหนดค่าเสียหาย เพราะฉะนั้นถ้ากำหนดกัน
 ไว้เกินกว่าความเสียหายที่ได้รับโดยแท้จริง จะใช้บังคับไม่ได้ โดยถือหลักว่า

^๕ ไชยยศ เหมะรัชตะ เรื่องเดิม, หน้า ๑๔๔๒.

ถ้าเบี้ยปรับกำหนดไว้เกินจำนวนที่เสียหายจริงก็จะกลายเป็นการปรับไหมลงโทษ (Penalty) ซึ่งอำนาจที่จะปรับไหมลงโทษนี้ บุคคลหาอาจทำกันเองได้ไม่ รัฐ และกฎหมายเท่านั้นที่จะปรับไหมลงโทษคนได้ แต่ถ้าเป็นการกำหนดค่าสินไหมทดแทนความเสียหายไว้ล่วงหน้า (Consolidated damages) ไม่เกินความเสียหายในทางทรัพย์สินที่แท้จริงแล้ว ก็เป็นอันบังคับกันได้ตามลักษณะการที่ต้องใช้ค่าเสียหายเมื่อผิดสัญญา^๑

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะนิติกรรมและหนี้ เล่ม ๑ (พิมพ์แก้ไขเพิ่มเติม ; กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสาส์น, ๒๕๐๕), หน้า ๔๒๖ - ๔๒๗.